

Waarom sporten mannen niet in een rokje?

Een kwalitatief onderzoek naar de uitdrukking en betekenis van gender in sportkleding bij teamsporten

Masterscriptie – Noortje Buijs – Utrecht, juni 2022

Waarom sporten mannen niet in een rokje?

Een kwalitatief onderzoek naar de uitdrukking en betekenis van gender in sportkleding bij teamsporten

Colofon

Student	Noortje Buijs
Studentnummer	6635962
Instelling	Universiteit Utrecht Departement Bestuurs- en Organisationswetenschappen (USBO)
Master	Sportbeleid en sportmanagement
Studiejaar	2021-2022
Scriptiebegeleider	Dr. Inge Claringbould Universitair docent Universiteit Utrecht
Tweede lezer	Dr. Jan-Willen van der Roest Universitair docent Universiteit Utrecht
Locatie en datum	Utrecht, juni 2022
Aantal woorden	21299

Utrecht University

Voorwoord

Daar ligt het eindproduct dan: mijn masterthesis. Hiermee rond ik mijn master Sportbeleid en sportmanagement af. Drie jaar met een hoop downs, maar vooral veel ups. Jaren die voorbij zijn gevolgen, waarin ik nieuwe mensen heb leren kennen en enorm veel heb geleerd over het werkveld van de sport en over mijzelf. Ik had verwacht dat het onderzoeks- en schrijfproces mij veel stress op zou leveren, maar door mijn grote interesse in het onderwerp en rust die ik wist aan te brengen in het gehele proces, kan ik met trots (en een beetje verbazing) zeggen dat ik positief terugkijk op de afgelopen periode.

Ik kwam bij het onderwerp sportkleding terecht na een gesprek met mijn begeleider Inge Claringbould. Zij droeg dit onderwerp in de zomer van 2021 aan nadat de NOS een onderzoek had gedaan naar 'hoe bloot zijn de Olympische Spelen'. Mijn interesse was direct gewekt. Hoe komt het dat verschillende sporten verschillende kleding dragen? Waarom is er zo'n verschil tussen mannen en vrouwen? Wat vindt men van het seksualiseren van vrouwen en waar komt dit vandaan? Voelen mannen zich ook ongemakkelijk in hun clubkleding? De vragen en ideeën bleven maar komen.

In mijn leven heb ik veel verschillende sporten gedaan: zoals o.a. tennis, handbal, rugby, lacrosse, windsurfen, zeilen, hardlopen, fietsen, padel, kickboksen, en zo kan ik nog wel even doorgaan. Sommige sporten voor slechts een paar weken, anderen voor meer dan 6 jaar. Ik heb gemerkt dat ik bij verschillende sporten verschillende kleding draag. De ene keer in 'vrouwelijkere' kleding dan de andere keer. Soms is het verschil vanuit functioneel oogpunt, maar vaak vooral door de norm die een bepaalde sport kent. Dit besefmoment kwam vooral toen ik afgelopen najaar weer een keer mee ging trainen met een handbalteam. Daar waar ik de dag ervoor bij een kickbokstraining een legging en een strak shirt droeg (net zoals de rest van de dames in mijn kickboksles), stond ik voor de handbaltraining voor mijn kast en trok daar tot mijn eigen verbazing een kort los broekje uit en een wijd shirt met korte mouwen, want "dat is wat handballers dragen". Ik was die avond een handballer, dus ik trok dat ook aan. In deze scriptie geef ik verklaring waar deze verschillen tussen verschillende sporten en gender vandaan lijken te komen en wat mensen daar nou eigenlijk van vinden.

Ik wil graag een aantal mensen in het bijzonder bedanken. Allereerst mijn begeleider, Inge Claringbould. Inge, dank je wel voor de begeleiding tijdens mijn scriptie, maar vooral ook voor begeleiding in de periode daarvoor tijdens mijn burn-out. Je hebt mij op zo ontzettend veel manieren geholpen en bijgestaan tijdens mijn gehele master en daar ben ik je enorm dankbaar voor!

Verder wil ik graag Chris bedanken voor het meedenken tijdens het gehele scriptieproces, de uren die wij samen in de bieb hebben doorgebracht en de dropduo's waarmee je mij motiveerde om het volgende interview te transcriberen. Daarnaast wil ik graag Nick, Anne, Tjitske en Geertje bedanken voor jullie steun en feedback. Ten slotte wil ik graag iedereen bedanken die ergens tijdens het gehele proces als praatpaal of sparringspartner heeft gediend of mij vergezelde tijdens een koffiepauze of lunchwandeling.

Veel leesplezier gewenst!

Noortje Buijs

Samenvatting

De afgelopen jaren staat (team)sportkleding steeds vaker ter discussie, veelal is daarbij seksualisering een belangrijk onderwerp in deze discussies. De NOS deed in 2021 een onderzoek naar welk percentage van het mannen- en vrouwenlichaam bedekt was bij alle Olympische zomersporten in Tokio, en ontdekte daarbij dat vrouwen vaker bloter sporten dan mannen. Verder zijn er veel voorbeelden aan te halen waarbij sprake is van seksualisering van vrouwen in de sport, veelal speelt kleding hierbij een belangrijke rol. Er zitten grote verschillen tussen hoe mannelijkheid en vrouwelijkheid tot uitdrukking komt in kleding, en op wat voor manieren dit vanuit de maatschappij gevraagd wordt. Daarom staat in dit onderzoek de volgende vraag centraal: *Hoe komt gender tot uitdrukking in de teamsportkleding van mannen en vrouwen, en welke betekenis wordt hieraan gegeven door sporters?*

In dit onderzoek wordt naar het begrip gender gekeken volgens de theorie van *doing gender* (West & Zimmerman, 1987; Butler, 2004) waarbij wordt gesteld dat gender een *performance* is die wordt aangeleerd. Iemand wordt als man of vrouw (geslacht) geboren, maar niet als mannelijk of vrouwelijk (gender). Voor het analyseren van de onderzoeksresultaten worden de theoretische concepten van Foucault (1978, in Markula en Pringle, 2006; 1995) en Puwar (2004) gebruikt.

Er is een documentanalyse uitgevoerd bij en gesproken met de zes grootste teamsportbonden in Nederland: KNHB, KNKV, KNVB, NBB, NeVoBo en NHV. Hierbij is gekeken naar de huidige kledingvoorschriften en -normen. Een opvallende uitkomst uit deze documentanalyse is dat er geen onderscheid wordt gemaakt voor heren- en damesteams in de kledingvoorschriften. Hieruit is gebleken dat de verschillen voortkomen uit kledingnormen.

Vervolgens zijn er veertien interviews gehouden met basketballers, hockeyers en volleyballers. Tijdens deze interviews is er gebruik gemaakt van de foto-elicitiemethode, waarbij foto's worden gebruikt om te achterhalen hoe de respondenten aankijken tegen mannelijkheid en vrouwelijkheid in teamsportkleding. Zo hebben de respondenten zelf foto's meegenomen met volgens hen typische heren- en damessportkleding van hun eigen sport. Daarna zijn foto's getoond van sportkleding van basketbal, volleybal en hockey van 1900 tot nu, en ten slotte zijn twee casussen met de Noorse beachhandbalsters en de Duitse turnsters voorgelegd.

De sportkleding voor basketbal, hockey en volleybal verschilt van elkaar, waarbij de verschillen onder vrouwen het grootst zijn. Sportkleding voor vrouwen is vaak kort, strak, en hier wordt het vrouwenlichaam geaccentueerd. Bij volleybal en hockey is dit het geval, waar hockeysters een rokje dragen en volleybalsters een kort broekje. Basketbalkleding voor dames wordt meer gezien als mannelijk, omdat het lijkt op de kleding van de mannen. Het is wijdere en langere kleding. Tussen de herenkleding zit een minder groot verschil, en wordt alles als even mannelijk bestempeld. In het volgen van kledingnorm speelt 'doe wat de rest doet' een belangrijke rol. Men wijkt niet graag af, ook al wensen ze wel eigen zeggenschap in de kleding die ze dragen. Door de heersende normen en mede door het streven naar uniformiteit voelen sporters die vrijheid niet. De sportkleding die gedragen wordt draagt bij aan het construeren van vrouwelijkheid en mannelijkheid. Zeker vrouwen ervaren regelmatig ongemak in hun kleding, en in de vrouwelijkheid die van hen gevraagd wordt. Er is een wens tot verandering van kledingnormen, en sportbonden, verenigingen en commerciële partners en sponsors kunnen hier een belangrijke rol in spelen.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	3
Inhoudsopgave	4
1. Inleiding	6
1.1. Aanleiding	6
1.2. Probleemstelling.....	6
1.3. Doelstelling en onderzoeksvraag.....	7
1.4. Relevantie.....	7
1.4.1. Wetenschappelijke relevantie	7
1.4.2. Maatschappelijke relevantie.....	8
1.5. Leeswijzer	8
2. Theoretisch kader	9
2.1. Betekenisgeving	9
2.2. Gender.....	9
2.3. Foucault: macht, discoursen en disciplineringsprocessen	10
2.3.1. Discoursen	10
2.3.2. Disciplineringsproces.....	10
2.3.3. Foucault en het disciplineren van gender d.m.v. sportkleding	11
2.4. Puwar: ruimte, somatische norm en <i>marked bodies</i>	11
2.4.1. Ruimte en somatische norm.....	11
2.4.2. Mutually exclusive script en de ‘juiste’ kleding	12
2.5. Resumé: gebruik gender, Foucault en Puwar in dit onderzoek	12
3. Literatuurstudie	13
3.1. Geschiedenis sportkleding.....	13
3.1.1. Opkomst en ontwikkeling van sport(kleding) voor vrouwen.....	13
3.1.2. Ontwikkeling van kleding(normen) voor teamsporten	14
3.1.3. Kleding vrouwen in de politiek.....	14
3.2. Social body vs. sporting body	15
3.3. Focus op lichaam, kleding en seksualisering.....	16
3.3.1. Seksualisering	16
3.3.2. Pretty ánd powerful.....	16
4. Onderzoeksmethoden	18
4.1. Onderzoeksperspectief	18
4.2. Dataverzamelmethode	18
4.2.1. Documentenanalyse en contact sportbonden	18
4.2.2. Semigestructureerd interviews.....	18
4.2.3. Foto-elicitiemethode	19
4.3. Respondenten	20
4.4. Data-analyse.....	20
4.5. Validiteit en betrouwbaarheid	21
4.6. Positie van de onderzoeker.....	21
5. Resultaten	22
5.1. Kledingvoorschriften in Nederland	22
5.1.1. Reglementen sportbonden.....	22
5.1.2. Aanvullende vragen sportbonden en kledingleverancier	22
5.2. Kledingvoorschriften en kledingnormen	23
5.2.1. Voorschrift of norm?.....	23

5.3.	Kledingnormen.....	24
5.3.1.	Foto's typische sportkleding	24
5.3.2.	Vrouwen en vrouwelijkheid in sportkleding.....	25
5.3.3.	Mannen en mannelijkheid in sportkleding	26
5.3.4.	Vergelijking mannelijke en vrouwelijke sportkleding	28
5.4.	Uniformiteit en afwijken van de norm	29
5.5.	Veranderingen over tijd.....	31
5.6.	Zeggenschap en verandering	33
6.	Analyse	35
6.1.	<i>Doing</i> en <i>undoing</i> gender	35
6.2.	Double bind en huidig invloed van de 'male gaze'	35
6.3.	(Zelf)disciplineren in sportkleding en afwijken van de norm	36
7.	Conclusie en discussie	39
7.1.	Conclusie.....	39
7.1.1.	Deelvragen.....	39
7.1.2.	Antwoord op de hoofdvraag	41
7.2.	Discussie	41
7.2.1.	Kritisch reflectie	41
7.2.2.	Suggesties voor vervolgonderzoek	42
7.2.3.	Beleidsaanbevelingen voor verenigingen en bonden	43
	Literatuurlijst.....	44
	Bijlages.....	47
	Bijlage 1. Documentanalyse en vragen teamsportbonden	47
	Bijlage 1a. Geanalyseerde documenten.....	47
	Bijlage 1b. Vragen aan sportbonden.....	47
	Bijlage 2. Topiclijst	48
	Bijlage 3. Foto's voorgelegd tijdens interviews	50
	Bijlage 3a. Foto's hockey	50
	Bijlage 3b. Foto's basketbal	51
	Bijlage 3c. Foto's volleybal.....	52
	Bijlage 3d. Noorse beachhandbalteam en Duitse turnsters.....	53
	Bijlage 4. Foto's meegenomen door respondenten.....	55
	Bijlage 5. Codeboom.....	61
	Bijlage 6. Transcripten interviews.....	62

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

De NOS (Duijst & Boogaard, 2021) onderzocht duizenden sportfoto's van de Olympische Zomerspelen in Tokio en concludeerde dat vrouwen vaker bloter sporten dan mannen. Per sport werden de twee meest voorkomende outfits voor mannen en vrouwen omgezet in hoeveel procent van het lichaam bedekt is. Daaruit bleek dat vrouwen in 18 van de 43 zomersporten bloter gekleed gaan dan mannen. Hieronder vallen sporten als hockey, turnen en beachhandbal. Bij 12 sporten dragen mannen minder kleren. Hier vallen onder anderen alle zwemsporten onder waarbij vrouwen simpelweg meer te bedekken hebben dan mannen. Bij de overige sporten is het percentage van bedekking van het lichaam nagenoeg gelijk, denk hierbij aan wielrennen, basketbal en handbal (Duijst en Boogaard, 2021). De kleding van sportende vrouwen staan de laatste jaren steeds vaker ter discussie. Zo kregen de Noorse beachhandbalsters een boete voor het dragen van korte broekjes in plaats van de voorgeschreven bikinibroekjes (Rosney & Pandey, 2021). De Noorse handbalfederatie voerde al sinds 2006 een discussie over deze voorschriften, maar verandering bleef uit. De boete zette een grote discussie in gang, en de Internationale Handbalfederatie gaf eind 2021 toe en veranderde haar regels. De enige vereiste is sindsdien dat "vrouwelijke atletes aansluitende shorts moeten dragen" (Vandamme, 2021). Ook de turnwereld stond op zijn kop toen het Duitse nationaal team besloot om een *full body suit* te dragen tijdens het EK in Basel (NOS, 2021). Reglementair was dit al langer toegestaan, echter was nog niet eerder een nationaal team afgeweken van de heersende kledingnorm binnen het turnen. Met hun nieuwe turnpak deed het team afstand van de standaard hoog uitgesneden en weinig verhullende turnpakjes om zo een rolmodel te zijn voor jonge turnsters en te staan tegen het seksualiseren van vrouwen in de sport (Reddin, 2021).

1.2. Probleemstelling

Kleding is een belangrijke factor in het benadrukken van mannelijkheid of vrouwelijkheid, het is een vorm van genderexpressie (Humanistisch verbond, 2022). Ook sportkleding wordt gebruikt om vrouwelijkheid of mannelijkheid te accentueren en daarmee te voldoen aan de heersende gendernorm. Het bovenstaande voorbeeld van de Noorse beachhandbalsters laat zien hoe de aandacht verlegd wordt van de prestatie naar het vrouwenlichaam. In de publieke ruimte waren mannen lange tijd de norm: de publieke ruimte is van oorsprong voor en door mannen ontworpen, en vrouwen werden hierin als secundair gezien (Criado-Perez, 2019). Ook de sportwereld is van oorsprong een mannendomein (Beaver, 2016) en dit is op verschillende manieren nog steeds zichtbaar. Vrouwen worden in de sport nog steeds vaak eerst gepositioneerd als 'vrouw', en daarna pas als 'atleet' (Beaver, 2016; Channon *et al.* 2018; Kane, 2011). Naast het voorbeeld van de Noren, zijn er nog meer voorbeelden. Zo besloot de Badminton World Federatie voor de spelen van 2012 in London om vrouwen te verplichten om een rokje of jurkje te dragen om een meer "aantrekkelijk beeld" te creëren om zo meer kijkers en sponsors te trekken (Longman, 2011). Daarnaast suggereerde Sepp Blatter, oud FIFA-voorzitter, dat vrouwen meer vrouwelijke kleding moesten dragen door bijvoorbeeld strakkere broekjes te dragen: "*Female players are pretty, if you excuse me for saying so, and they already have some different rules to men, such as playing with a lighter ball. That decision was taken to create a more female aesthetic, so why not do it in fashion?*" (Seal, 2017). In deze voorbeelden wordt sportkleding gebruikt om vrouwen als 'vrouw' neer te zetten, en niet eerst als 'atleet'. Hier komt veel reactie op, omdat mensen vinden dat vrouwen niet langer op deze manier geseksualiseerd moeten worden (Seal, 2017; Longman, 2011; Vandamme, 2021; Reddin, 2021). Seksualisering van vrouwen door middel van sportkleding staat in toenemende mate ter discussie.

Er is veel onderzoek gedaan naar de rol van sport in het zelfbeeld van vrouwen (Steinfeldt, Zakrajsek, Bodey, Middendorf & Martin, 2013; Feather, Ford & Herr, 1996; Krane, Choi, Baird, Aimar

& Kauer, 2004). Zo concludeerden Steinfeldt et al. (2013) dat de onthullende sportkleding van college volleybal speelsters bijdroegen aan een negatiever beeld van hun eigen lichaam door de tegenstrijdigheden die de sporters voelde op en buiten het veld. Feather, Ford en Herr (1996) onderzochten basketbalkleding en concludeerden dat vrouwen zich prettiger voelden in minder onthullende kleding. Sportkleding voor mannen lijkt geen probleem te zijn en niet ter discussie te staan. Het komt minder vaak voor dat er voorschriften of normen zijn die ervoor zorgen dat mannen bloter sporten. Zoals het onderzoek van de NOS (Duijst & Boogaard, 2021) laat zien, zie je vaak meer van het vrouwenlichaam dan het mannenlichaam. Echter laat dit onderzoek van de NOS slechts de percentages zien van hoe bedekt het lichaam is. Daarbij wordt nog niet gekeken naar de vorm van de kleding of wat voor effect dit heeft op de sporters, terwijl ook daar grote verschillen zitten die mannelijkheid en vrouwelijkheid benadrukken. Er worden andere verwachtingen gesteld aan sportende mannen dan aan sportende vrouwen, waarbij bij vrouwen veelal sprake is van seksualisering. In bovenstaande voorbeelden binnen de topsport is dit zichtbaar, maar wat voor invloed heeft dit op de breedtesport? In welke mate is hier sprake van seksualisering? Wat zijn de ervaringen en meningen van sporters over dit genderonderscheid in kleding? Waar komt dit genderonderscheid vandaan en waarom volgen mensen het? Is het mogelijk om af te wijken van dit onderscheid en hoe? Het is van belang om dit genderonderscheid in kaart te brengen en wat voor gevolgen dit met zich meebrengt. Door deze vragen in kaart te brengen, kan er perspectief geboden worden op de effecten van dit genderonderscheid en beleidsaanbevelingen gedaan worden om dit genderonderscheid te verkleinen.

1.3. Doelstelling en onderzoeksvraag

In dit onderzoek staat centraal hoe sportkleding voor teamsporten ‘gegenderd’ wordt. Het doel van dit onderzoek is om inzicht te bieden in hoe gender tot uitdrukking komt in sportkleding voor teamsporten en welke betekenis wordt gegeven aan gendernormen in sportkleding. Daarbij wordt gekeken hoe dit wordt ervaren door sporters en hoe het komt dat zij deze gendernormen volgen. Door de achterhalen wat de ervaringen zijn en waarom sporters de normen volgen, wordt inzicht geboden in waar verandering nodig en mogelijk is. Daarmee leidt dit onderzoek tot wetenschappelijke en praktische aanbevelingen voor onder andere sporters en sportbonden over veranderingen in sportkleding.

De onderzoeksvraag die leidend is in dit onderzoek luidt als volgt:

Hoe komt gender tot uitdrukking in de teamsportkleding voor mannen en vrouwen, en welke betekenis wordt hieraan gegeven door sporters?

Om deze hoofdvraag te beantwoorden zullen de volgende deelvragen beantwoord worden:

- *Welke kledingvoorschriften/-normen worden er in Nederland gehanteerd voor teamsporten en waar komen deze voorschriften/normen vandaan?*
- *Hoe komt gender in verschillende sporten anders tot uitdrukking in sportkleding en hoe wordt dit ervaren?*
- *Wat gebeurt er als sporters afwijken van de heersende kledingnormen?*

1.4. Relevantie

Het beantwoorden van de onderzoeksvraag biedt inzicht in de uitdrukking van gender in sportkleding, hieronder wordt uiteengezet waarom dit relevant voor de wetenschap en maatschappelijke discussie.

1.4.1. Wetenschappelijke relevantie

Met dit onderzoek wordt getracht om inzicht te bieden in de betekenis van vrouwelijkheid en mannelijkheid in sportkleding in een Nederlandse context voor teamsporten. Het is wetenschappelijk

relevant om naar gender in kleding te kijken, omdat het bestuderen van kleding genderprocessen laat zien en het mogelijk maakt om machtsdynamieken door middel van discourses zichtbaar te maken (Jansen, 2019). Jansen (2019) liet in haar onderzoek zien dat het problematisch is dat Australische media de focus legt op kleding van politica's, en daarmee minder op hun kennis en kunde. In de sport is sprake van een genderonderscheid. Dit onderzoek levert een bijdrage aan de literatuur door inzichtelijk te maken welke machtsdynamieken er plaatsvinden in de sport door middel van kleding.

In de literatuur is er nog weinig bekend over welke betekenis wordt gegeven aan gender in sportkleding, en wordt er daarbij geen vergelijking gemaakt met herensportkleding. Eerdere onderzoeken over kleding in de sport gaan veelal over de rol van kleding in zelfbeeld voor vrouwen, waarin wordt geconcludeerd dat onthullende sportkleding zorgt voor een lager zelfbeeld (Steinfeldt *et al.* 2013; Feather, Ford & Herr, 1996; Krane *et al.* 2004). In deze onderzoeken wordt echter slechts naar het zelfbeeld van vrouwen gekeken, en er wordt niet gekeken naar mannelijkheid en vrouwelijkheid in kleding en hoe dit gedrag beïnvloed. In dit onderzoek wordt niet alleen gekeken naar vrouwen, damessportkleding en hun ervaringen, maar juist ook naar het perspectief van mannen, herensportkleding en daarbij hoe beide geslachten betekenis geven aan zowel heren- als damessportkleding. Gender gaat niet alleen over vrouwen en vrouwelijkheid, maar ook over mannen en mannelijkheid (Pilcher & Whelehan, 2016). Daarom is het niet mogelijk om dit los van elkaar te zien.

1.4.2. Maatschappelijke relevantie

De voorbeelden van de Noorse beachhandbalsters, Duitse turnsters, en de ophef bij kickboksen en badminton laten zien dat er de afgelopen jaren steeds meer discussie gaande is en er veranderingen plaatsvinden in sportkleding. Al deze voorbeelden gaan over damessportkleding en de seksualisering die hierbij plaatsvindt. Dit onderzoek draagt bij aan deze discussie door inzicht te bieden in hoe er naar sportkleding wordt gekeken in termen van mannelijkheid en vrouwelijkheid, en wat voor invloed dit heeft op sporters. Er wordt hierbij niet alleen gekeken naar hoe problematisch de seksualisering is die plaatsvindt voor vrouwen, maar ook naar eventuele problemen rondom mannen en mannelijkheid, en juist inzicht de successen en het gemak die mannen ervaren wat men voor de vrouwen ook graag zou realiseren. De ervaringen met en ideeën over vrouwelijkheid en mannelijkheid worden naast elkaar gelegd en wordt er een vergelijking gemaakt. Dit brengt het genderonderscheid in beeld. In de samenleving wordt gestreefd naar gendergelijkheid, en dit onderzoek levert een bijdrage in hoe een stap in de juiste richting gezet kan worden. Daarbij is het maatschappelijk relevant dat er binnen een gender verschillende 'versies' van mannelijkheid of vrouwelijkheid bestaan. Het is simpelweg niet zo zwart/wit als één vorm van mannelijkheid en één vorm van vrouwelijkheid (Humanistisch verbond, 2022). Om iedereen welkom te heten in de sport, is het ook belangrijk dat mensen zich thuis voelen en keuzevrijheid hebben. Dit geldt voor zowel mannen als vrouwen. Daarmee levert dit onderzoek een bijdrage aan de bestaande maatschappelijke discussie over mannelijkheid en vrouwelijkheid in de huidige maatschappij, over seksualisering van vrouwen en daarbij over wie verantwoordelijk is, of zou moeten zijn, voor kledingvoorschriften en -normen in de sport. Hiermee biedt dit onderzoek perspectief in hoe de huidige gendernormen in stand worden gehouden, en daarmee ook openingen in hoe het deze patronen kan doorbreken

1.5. Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk komt de theoretische lens aan bod. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 de literatuurstudie beschreven. In hoofdstuk 4 worden de onderzoeksmethoden uiteengezet waarmee de onderzoeksresultaten zijn verkregen en geanalyseerd. Daarna worden de onderzoeksresultaten gepresenteerd. Deze resultaten zullen aan de hand van de theoretische lens en de literatuurstudie in hoofdstuk 6 worden geanalyseerd. Ten slotte komende belangrijkste conclusies in hoofdstuk 7 aan bod, en zal deze onderzoeksrapport eindigen met een discussie, kritische reflectie en aanbevelingen

2. Theoretisch kader

De theoretische lens die in dit hoofdstuk wordt beschreven, wordt eerst aandacht besteed aan betekenisgeving (Weick, 1995) en het construct gender (West & Zimmerman, 1987; en Butler, 2004). Daarna worden de theoretische perspectieven van Foucault (1995; 1979, in Markula en Pringle, 2006) en Puwar (2004) nader toegelicht.

2.1. Betekenisgeving

In dit onderzoek wordt gekeken naar de betekenis die wordt gegeven aan gender in sport, op basis van sportkleding. Daarom wordt er in deze paragraaf allereerst aandacht besteed aan het definiëren en nader toelichten van betekenisgeving.

Weick (1995) wordt gezien als een van de grondleggers van betekenisgeving. Daarom wordt de manier waarop betekenis wordt gegeven in dit onderzoek bekeken aan de hand van de theorie van Weick (1995). Betekenisgeving wordt door Weick (1995) gedefinieerd als: *'Sensemaking is the process of social construction that occurs when discrepant cues interrupt individuals' ongoing activity, and involves the retrospective development of plausible meanings that rationalize what people are doing'* (p. 12). Betekenisgeving is dus een sociale constructie door mensen over wat ze doen of gedaan hebben. Het is niet zozeer één betekenis of een werkelijkheid, het gaat om een doorlopend proces wat gevormd en hervormd wordt. Het wordt gevormd door ervaringen uit het verleden, de omgeving en interacties met deze omgeving. Door interactie wordt er gezamenlijk een werkelijkheid geconstrueerd (Weick, 1995). In dit onderzoek wordt betekenisgeving gebruikt om te kijken welke werkelijkheid wordt gecreëerd op het gebied van sportkleding.

2.2. Gender

Zo is ook gender een sociaal construct. Gender verwijst naar culturele, sociale en psychologische kenmerken die met een geslacht in verband worden gebracht (Motmans, 2020). Hieronder valt onder andere wat als 'mannelijk' en 'vrouwelijk' wordt gezien. Gender wordt veelal op een binaire wijze onderverdeeld. Volgens West en Zimmerman (1987) is gender niet wat iemand is, maar wat iemand doet. Het is een product van sociale interacties. Zij noemen dit *'doing gender'*: gender wordt tot stand gebracht en geconstrueerd door dagelijkse interacties waarbij mensen hun gedrag bewust en onbewust aanpassen volgens normatieve opvattingen over attitudes en activiteiten die passen bij iemands (gewenste) geslachtscategorie man of vrouw (West & Zimmerman, 1987). Meer non-binaire gedragingen worden hierin zelden meegenomen. Het doen van gender begint al op jonge leeftijd en is volgens West en Zimmerman (1987) onvermijdelijk. Simone de Beauvoir (in Butler, 2004, p.12) schrijft in haar boek: "one is not born a woman, but rather becomes one". Iemand wordt geboren met de geslacht *'female/male'*, en wordt door het construeren van gender *'woman/man'* in gedragingen (Butler, 2004). Ook Butler (2004) bevraagt in diens boek *Undoing Gender* hoe we deze beperkende normen van gender(gedrag) weg kunnen nemen. Die beargumenteert net als West en Zimmerman dat gender een construct is van de samenleving waarin je leeft en dat gender performatief is, ons gender ontstaat omdat we een 'rol' spelen. Je wordt geboren met de geslacht man, maar het zijn van een man, en daarmee de gedragingen die als mannelijk worden gezien, zijn aangeleerd volgens Butler (2004) aangeleerd. Daarbij bevraagt Butler (2004) of we de beperkende normen van gender ongedaan kunnen maken (*undo gender*). Gender is volgens Butler een soort optreden (*performance*) is, waarbij de culturele regels in een samenleving het script bepalen voor hoe iemand zich mannelijk en/of vrouwelijk kan gedragen. Kleding heeft in dit opzicht een belangrijke waarde omdat mensen hiermee vormen van mannelijkheid en vrouwelijkheid uitdrukken. Het is een vorm van genderexpressie: het is een uiting van het construct van gender. Kledingkeuze is vanuit dit perspectief dus te zien als een manier van *'doing'* of *'undoing'*

gender. Al op jonge leeftijd, al ver voordat kinderen naar de basisschool toe gaan, wordt er onderscheid gemaakt tussen jongens en meisjeskleding en gedrag. In eerste instantie wordt het geaccepteerd als een jongen een jurk aantrekt of als een meisje legerkleding aantrekt. Volgens Martin (1998) laat juist dit gedrag bij jonge kinderen zien dat gendernormen worden aangeleerd. Dergelijk gedrag verandert doordat meisjes op een andere manier worden gecorrigeerd dan jongens in de manier waarop er tegen hen wordt gesproken, de kleding die ze wel of niet mogen dragen of hoe er wordt gereageerd op het gedrag dat kinderen vertonen. Doordat kinderen op zulke jonge leeftijd gecorrigeerd en gevormd worden, wordt gedrag wat schikt naar gender door de maatschappij gezien als vanzelfsprekend (Martin, 1998) in plaats van als een aangeleerde *performance*. Traditioneel kent onze samenleving een binaire scheiding man of vrouw en daarbij behoren bepaalde gedragingen die ‘mannelijk’ of ‘vrouwelijk’ zijn. Zodra iemand niet binnen deze binaire grenzen vallen, worden ze gezien als ‘outsider’. In de sport wordt al op jonge leeftijd onderscheid gemaakt tussen jongens en meisjes doordat de splitsing wordt gemaakt in teams, en door verschil in kleding wordt de *performance* van gender gestimuleerd. Jongens spelen veelal in broeken, terwijl meisjes in rokjes of korte(re) broekjes spelen. Deze kledingkeuze wordt als vanzelfsprekend gezien en is ook in de sport te herkennen, zo is er meestal een verschil tussen mannen- en vrouwensportkleding.

2.3. Foucault: macht, discoursen en disciplineringsprocessen

Een mogelijke verklaring waarom het onderscheid tussen mannen en vrouwen in de samenleving van 2022 nog steeds te zien is, is mogelijk terug te vinden in de theorie van discoursen en disciplineringsprocessen van Foucault. De Franse filosoof Michel Foucault (1978, in Markula en Pringle, 2006) deed onderzoek naar en schreef over macht, discoursen en disciplineringsprocessen. Foucault keek naar machtsverhoudingen en hoe macht het gedrag van mensen bepaalt. Macht is volgens Foucault niet gelinkt aan een individu, een groep of een organisatie. Het is onzichtbaar. Het oogt alsof deze partijen macht bezitten, maar de positie in een machtssysteem is afhankelijk van heersende discoursen, en hoe men daar wel of geen gebruik van maakt. De inzichten van Foucault dragen bij aan het begrijpen van hoe disciplineringsprocessen en discoursen macht uitoefenen (Markula en Pringle, 2006). Foucault (1995) maakt in zijn werk geen duidelijk onderscheid tussen mannen en vrouwen. Echter biedt zijn theorie in dit onderzoek veel inzicht in hoe ‘gegenderde’ lichamen ontstaan, en hoe mannen en vrouwen dus gedisciplineerd worden door middel van kleding. Allereerst worden hieronder de begrippen discoursen en disciplineringsprocessen nader toegelicht.

2.3.1. Discoursen

Een discourse wordt gezien als een dominant denkbeeld dat heerst in een maatschappij. Het omvat de regels, de normen en waarden van een cultuur, en het wordt gezien als een vanzelfsprekendheid. Het vormt een disciplinaire macht. Discoursen zijn ongeschreven regels die het denken, handelen en ervaren van de samenleving reguleren en organiseren (Markula & Pringle, 2006). Het is daarmee bepalend in hoe mensen zich gedragen in een maatschappij en volgens Giddens (1984) een voorwaarde voor sociale interactie. Het vormt ideeën over wat normaal en abnormaal is, en deze ideeën zorgen ervoor dat een individu niet snel gedrag vertoont dat afwijkt van wat als “normaal” gezien wordt. Een discourse oefent macht uit, omdat het de regels van de cultuur, de relatie tussen mensen en de structuur van de instituties bepaalt (Markula & Pringle, 2006). Het achterhalen van discoursen kan inzicht bieden in waarom er op een bepaalde manier gehandeld of gedacht wordt, en waarom verandering soms wel of soms juist niet tot stand komt en hoe macht wordt uitgeoefend.

2.3.2. Disciplineringsprocessen

Foucault beschrijft disciplineringsprocessen als processen die erop gericht zijn om op verschillende terreinen gewenst gedrag te creëren (Karskens, 1986). Om uit te leggen hoe mensen gedisciplineerd worden

gebruikt Foucault (1995) het Panopticon gevangenisstructuur van Jeremy Bentham als metafoor. Het Panopticon is een cirkelvormige gevangenis met in het midden een toren vanuit waar één toezichthouder alle gevangen kan zien. De gevangenen kunnen elkaar niet zien, en zijn er nooit zeker van of ze bekeken worden door de toezichthouder. Macht is daarmee noch zichtbaar, noch verifieerbaar. Een gevangene ziet weliswaar constant de observatietoren (zichtbaar, en mogelijk een symbool van macht), maar weet daarbij niet zeker of hij bekeken wordt (niet verifieerbaar), en daarmee wordt de macht onzichtbaar (Foucault, 1995). De gevangenen dienen zich correct te gedragen in hun cel. Uit angst dat verkeerd gedrag gezien en bestraft wordt, schikken de gevangen zich naar de regels. Er ontstaat een soort interne zelfdisciplinerende Foucault ziet de moderne samenleving als een Panopticon, een structuur die individuen voortdurend dwingt om zichzelf en hun gedrag te conformeren naar heersende discourses (Foucault, 1995). Het Panopticon is in het dagelijks leven in feite niet zichtbaar zoals in de gevangenis, maar supervisie is wel voelbaar en daardoor schikt men zich naar allerlei heersende discourses (Markula & Pringle, 2006), met als gevolg: zelfdisciplinerende. Zelfdisciplinerende is mogelijk omdat individuen hun omgeving internaliseren en eigen maken, vervolgens vormt dit hun acties en gedrag. Foucault noemt deze individuen ‘*docile bodies*’: volgzaam lichamen (Foucault, 1995).

2.3.3. Foucault en het disciplineren van gender d.m.v. sportkleding

In dit onderzoek laten de theorie van disciplinerende en discourses zien wat sportkleding doet met de disciplinerende van deze volgzaam lichamen. Per sport zijn er kledingnormen. Dit is een vorm van een heersende discourse. Iedere sport kent bepaalde kleding die als ‘voor waar’ wordt aangenomen, en die normaal gevonden wordt. In sommige sporten is daarbij geen groot onderscheid tussen mannen en vrouwen. Zo dragen basketballers losse broeken tot de knie en een tanktop. Bij veel andere sporten zoals hockey, wordt een duidelijk onderscheid gemaakt doordat vrouwen rokken dragen en mannen broeken. Het dragen van broeken voor mannen is altijd een vanzelfsprekendheid geweest, dat is wat als normaal wordt gezien (Arvanitidou & Gasouka, 2013). Zo is het dragen van een rok een teken van vrouwelijkheid en daarmee vanzelfsprekend dat een man geen rok draagt. Het niet volgen van deze norm zorgt ervoor dat men als ‘afwijkend’ wordt bestempeld. Vanaf jonge leeftijd wordt het lichaam gedisciplineerd om zich mannelijk of vrouwelijk te gedragen, vaak op subtiele, kleine, dagelijkse wijze waardoor constructies van gender via kleding als het ware vanzelfsprekend zijn (Martin, 1998). Deze disciplinerende processen zorgen voor gegenderde lichamen, die als gevolg van het principe van het Panopticon zichzelf disciplinerende. Deze lichamen zijn en blijven volgzaam en vormen de sociale context (West & Zimmerman, 1987). Zo houden gegenderde lichamen een sociale context binnen de samenleving in stand die ervoor zorgt dat de lichamen het construct gender blijven volgen, wat onder anderen tot uiting komt in sportkleding.

2.4. Puwar: ruimte, somatische norm en *marked bodies*

Puwar (2004) beschrijft in haar boek *Space invaders* wat er gebeurt als lichamen waarvan niet verwacht wordt dat zij bepaalde ruimtes innemen, dit toch doen. Deze theorie is interessant, omdat dit inzicht kan bieden in wat voor processen er meespelen sinds vrouwen het mannendomein van sport hebben betreden. Daarnaast beschrijft Puwar wat er met iemand gebeurt die als ‘*outsider*’ bestempeld wordt omdat hij of zij niet binnen een bepaalde norm past, wat mogelijke verklaringen biedt voor waarom mensen niet afwijken van de norm. Hieronder worden onder anderen de begrippen ruimte, *somatische norm*, *space invader* en *marked bodies* uitgelegd.

2.4.1. Ruimte en somatische norm

Puwar (2004) gebruikt de term ‘*space*’ om de (publieke) ruimte aan te duiden waarin lichamen zich bevinden. Elke ruimte wordt gekarakteriseerd door wie zich in de ruimte begeeft, hoe de ruimte wordt ingericht en welke regels in de ruimte gelden. Historisch gezien zijn de ruimtes bedoeld voor een bepaald

lichaam, dat wil zeggen dat mannen zich meer in de publieke ruimte begaven en vrouwen eerder in privéruimtes. In theorie kunnen alle lichamen alle ruimtes betreden, maar toch spelen er sociale verwachtingen mee die ervoor zorgen dat het ene lichaam de ‘natuurlijke’ gebruiker is van een bepaalde ruimte/positie, en andere lichamen worden gezien als *out of space*. Puwar noemt dit lichaam van de ‘natuurlijke’ gebruiker de somatische norm en verwijst daarbij naar lichamelijke eigenschappen die worden toegekend aan een bepaalde functie of eigenschap die wordt erkend als de norm. Deze norm speelt een belangrijke rol in deze ruimtes. Het lichaam dat voldoet aan de somatische norm is bevoorrecht in het feit dat het onzichtbaarheid kent (Puwar, 2004). De man wordt in de sport gezien als de somatische norm, en zijn lichaam valt in de ruimte nauwelijks op en is in hogere mate vrij om te handelen. Het lichaam is *unmarked*. Iemand die niet voldoet aan de somatische norm, is een *marked body*. De lichamen van deze indringers worden gemarkeerd als anders, Puwar noemt deze lichamen *space invaders* (Puwar, 2004). Puwar haalt aan hoe de komst van iemand die er anders uit ziet, mensen in de ruimte desoriënteert. De *marked bodies* moeten zich continu bewijzen (*‘burden of doubt’*), worden gezien als dom (*‘infantilisation’*), worden over een vergrootglas bekeken (*‘super-surveillance’*), en worden geacht de groep te representeren (*‘burden of representation’*).

2.4.2. Mutually exclusive script en de ‘juiste’ kleding

Puwar omschrijft hoe vrouwen worden beoordeeld voor de manier waarop ze tegenovergestelde scripts tegelijkertijd ‘doen’ (*“doing mutually exclusive scripts”*). Hierbij haalt ze het voorbeeld aan van een vrouwelijke politicus die beoordeeld wordt op hoe ze haar gender ‘doet’ en tegelijkertijd hoe ze de uitvoering van minister-president ‘doet’, wat gebaseerd is op een mannelijk norm (Puwar, 2004). Daarbij stelt Puwar dat de afweging tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid ook meespeelt in het kiezen van het juiste kostuum, de juiste kleding. Voor mannen is dit duidelijk, in het bedrijfsleven en in de politiek zeker: een man draagt een pak. Hierbij is er sprake van een vorm van uniformiteit en standaardisering in het pak wat zij dragen. Maar voor vrouwen ligt dit ingewikkelder. Als zij een pak draagt is dit letterlijk een *ill-filling suit* (Puwar, 2004). Het pak wordt gedragen door een lichaam waar het niet voor gemaakt is. Kiest een vrouwelijke politicus voor een rok, valt het op ten opzichte van de man. Zodra ze kiest voor een maatpak, speelt ze op een gevaarlijke scheidingslijn in het tonen van te veel of juist te weinig mannelijkheid en gelijktijdig vrouwelijkheid (Puwar, 2004). Hetzelfde gebeurt in de sport. Er wordt gekeken hoe vrouwen hun gender ‘doen’, hoe vrouwen vrouwelijkheid uitstralen in hun kleding en zich vrouwelijk gedragen, en gelijktijdig hoe ze de uitvoering van het zijn van een sporter ‘doen’, dat gebaseerd is op een mannelijke norm. Het blijft voor vrouwen een constante afweging tussen te vrouwelijk of niet vrouwelijk genoeg zijn. Het maakt vrouwen kwetsbaarder doordat hun lichaam letterlijk en figuurlijk meer zichtbaar is voor kritiek.

2.5. Resumé: gebruik gender, Foucault en Puwar in dit onderzoek

De concepten disciplineren en discoursen van Foucault in combinatie met de theorie van Puwar over het niet volgen van disciplineren of discoursen, bieden in dit onderzoek het raamwerk waarmee er naar het construeren van gender middels sportkleding wordt gekeken. De theorie biedt inzicht in welke processen er mee spelen en geven daarmee mogelijke verklaringen voor waarom sporters kiezen voor de sportkleding die ze dragen.

3. Literatuurstudie

In dit hoofdstuk wordt de relevante literatuur over gender en (sport)kleding gepresenteerd. Aan de hand van bestaande studies wordt getracht een inzicht te verkrijgen in de historie, achtergrond en bestaande kennis over dit onderwerp.

3.1. Geschiedenis sportkleding

3.1.1. Opkomst en ontwikkeling van sport(kleding) voor vrouwen

Sport is van oorsprong een mannendomein. Gedurende de 19^e eeuw kwam sport en bewegen langzaam op voor vrouwen, en deze groei van vrouwen in de sport werd aan het begin van de 20^e eeuw gezien als een probleem. Er was veel ophef over de vraag of sporten goed was voor vrouwen, vanwege de kans op problemen met de vrouwelijke voortplantingsorganen. Er werd wel gezegd dat vrouwen onvruchtbaar konden worden wanneer zij intensieve sport beoefenden (Cahn, 1993). Sport werd historisch als een ‘mannelijke’ activiteit gezien, en atletisch zijn als mannelijk. Daardoor werden vrouwen die sporten in de 19^e en begin 20ste eeuw gelabeld als ongepast (Hargreaves, 1994). In de literatuur is veel terug te lezen over de ontwikkeling van kleding van vrouwen binnen en buiten de sport in deze periode (e.g. Clemente, 2007; Grossbard, 1990; Skillen, 2012; Turunen, 2016; Warner, 2006).

Skillen (2012) beschrijft in haar paper hoe de groeiende sportparticipatie van vrouwen in de jaren 1920 en 1930 in Groot-Brittannië veel onenigheid teweegbracht over sportkleding voor vrouwen. Men was bang dat sporten vrouwen een mannelijker uiterlijk zou geven en zij zich op een mannelijkere manier zouden gaan gedragen en kleden. Dit ging in tegen de grote sociale druk op vrouwen om zich te conformeren aan vrouwelijkheid, deftigheid en kwetsbaarheid. Het was hierdoor ook een uitdaging om de juiste balans te vinden tussen praktische en fatsoenlijke sportkleding voor vrouwen in de jaren 20 en 30. In het dagelijks leven droegen vrouwen lange jurken, en tijdens het sporten en bewegen werd soortgelijke kleding gedragen. Dit zat echter het bewegen in de weg. De jaren tussen de wereldoorlogen bracht belangrijke veranderingen met zich mee voor de moderne vrouwensport. Omdat steeds meer vrouwen gedurende deze jaren gingen sporten, kwam er meer vraag naar geschikte sportkleding. Het werd sociaal geaccepteerder om te kiezen voor praktische kleding, en de productie hiervoor kwam op grote schaal op gang en kreeg steeds meer vorm. Jaren daarvoor was het gebruikelijk om lange mouwen en rokken tot aan de enkels te dragen. Men realiseerde zich dat shirts en rokjes korter moesten om de sportieve prestaties te bevorderen in plaats van te hinderen (Skillen, 2012). Pas in de jaren 50 en 60 werd het gebruikelijk voor vrouwen om broeken te dragen tijdens het sporten en als vrijetijdskleding. Naar school, universiteiten of werk bleef de norm om rokken te dragen en werden broeken niet geaccepteerd (Turunen, 2016).

In Amerika was een soortgelijke trend te zien als in Groot-Brittannië gedurende de 19e en 20 eeuw. In haar boek beschrijft Warner (2006) het ontstaan van *American sportswear*. Ze maakt daarbij een onderscheid tussen ontwikkelingen in privé en openbaar. Daar waar alleen vrouwen achter gesloten deuren in privé konden sporten, zoals op school of universiteiten, noemt Warner ‘physical exercise/education’. Hier veranderde sportkleding gedurende het einde van de 19e en begin van de 20e eeuw sneller dan kleding in het openbaar: buiten het zicht van de man konden vrouwen kleding dragen die meer beweegvrijheid bood. Het dragen van broeken kwam hier al eind 19^e eeuw op. Kleding voor sport en bewegen in de publieke ruimte werd beïnvloed door de mode van die tijd. Zo bleven vrouwen tijdens de eerste jaren van de 20^e eeuw handschoenen en korsetten dragen tijdens het sport en bewegen (Warner, 2006). Deze wisselwerking tussen mode en sport zorgde in de jaren na de tweede wereldoorlog langzaam voor verdere veranderingen in sportkleding. Voor vrouwen werden broeken en kortere rokken gedurende de jaren 50, 60 en 70, mede als gevolg van de seksuele revolutie, steeds normaler (Kass, 2011), en daarmee ook geaccepteerde op het sportveld.

Door de hele geschiedenis is te zien hoe ontwikkelingen in kleding in het dagelijks leven van invloed zijn op sportkleding, en vice versa. Zoals voor vrouwen lange rokken in de jaren 20/30, en jaren later de opkomst en langzame acceptatie van broeken in de jaren 60: hotpants en minirokken. Tegelijkertijd wordt duidelijk dat deze kledingvoorschriften afgestemd zijn op de blik van mannen in de samenleving (ook wel de 'male gaze' genoemd, zie ook 3.2 en 3.3) en niet andersom. Vrouwen hadden immers buiten de publieke sportruimte, als ze onder elkaar waren veel minder beperkingen en voorschriften voor wat betreft hun kledingkeuze.

3.1.2. Ontwikkeling van kleding(normen) voor teamsporten

Elke sport heeft zijn kenmerkende kleding, een soort heersende kledingnorm. Bij de dames is er een groter verschil tussen deze kenmerkende kleding dan bij de heren. Zo dragen vrouwen bij hockey rokjes, bij basketbal lange wijde broeken, en met volleybal spandex broekjes. De heren dragen bij deze drie sporten korte, wijde broeken. Ook in de shirts is een duidelijk onderscheid te zien. Zo zijn damesshirts veelal strakker. Deze drie sporten maakten gedurende de start van de 20^e eeuw een soortgelijke ontwikkeling door. Echter ontwikkelde de sportkleding voor deze sporten zich op verschillende wijze, waardoor het verschil in de huidige sportkleding kan worden verklaard.

Hockey kwam tijdens de 19^e eeuw op. Daarbij was het bij vrouwen eind 19^e en begin 20^e eeuw gebruikelijk om lange rokken, blouses en hoeden te dragen. In de jaren 20 kwam er een split in de rok om meer beweegvrijheid te bieden. Echter beperkte de rokken het spel doordat de bal of een stick in de rokken bleef hangen, en langzaamaan werden de rokken korter (Juggins, 2015). De mannen begonnen in een korte broek en overhemd, door de jaren heen werden de broeken eerst iets langer, en in de jaren 90 een stuk korter. De overhemden veranderde in polo's. Basketbal werd door vrouwen oorspronkelijk gespeeld in lange rokken, maar hier werd al snel in de jaren 30/40 een stap gezet naar bloomers, een poffige broek. Deze stap werd eerst gezet op plekken waar mannen niet kwamen, maar naarmate het comfort van de bloomer zichzelf bewees, begonnen steeds meer vrouwen de bloomer buiten een gesloten sportsetting te dragen (Toerper, 2018). De bloomer was in eerste instantie lang, maar naar mate de rok lengte in het dagelijks leven korter werd, werd de lengte van de bloomerbroek ook korter. Bij de mannen speelde men begin 20^e eeuw al snel in een korte broek en tanktop of T-shirt. Gedurende de 20^e eeuw veranderende de lengte van de broek bij basketbal op soortgelijke manier als die van de hockey, eerst langer, daarna erg kort in de jaren 90 tot wat het nu is (Kansas Historical Society, 2007). Ook volleybal begon voor vrouwen in lange rok. Met de opkomst van volleybal op school en universiteiten werd een stap gezet naar kortere rokken of bloomers. In de jaren 40 en 50 werden de rokken en bloomers vervangen door katoenen shorts, en in de jaren 70 werden de eerste korte spandex broeken gedragen. In de jaren 80 en 90 werden verschillende lengtes van broeken uitgetest, van langer tot nog korter dan de spandex broeken. Na verschillende lengtes geprobeerd te hebben, werd geconcludeerd dat langere shorts te veel bewogen en kwam eind jaren 90 de spandex terug (How they play, 2020). De ontwikkeling van volleybalkleding voor mannen lijkt veel op die van hockey, minus de ontwikkeling van de polo's.

Kortom, de sportkleding van vrouwen is sterk veranderd sinds het begin van de 20^e eeuw. Er kwam meer bewegingsvrijheid en ruimte voor vrouwen om zich minder te bedekken. Langzaamaan werd het meer geaccepteerd voor vrouwen om te focussen op comfort in plaats van het tonen van veel vrouwelijkheid. Bij mannen zijn de ontwikkelingen minder groot.

3.1.3. Kleding vrouwen in de politiek

Een ander domein waar vrouwen sinds de laatste 100 jaar hun intrede hebben gemaakt, is de politiek. Het is interessant hier de vergelijking te maken met sport, omdat dit gedurende deze jaren een soortgelijke verandering en discussie laat zien als het gaat om het gegenderd lichaam van een vrouw en de bijbehorende kleding.

Zo staan vrouwen in de politiek veelal in een spagaat tussen de manier waarop zij zichzelf presenteren en door anderen worden gezien. Ze willen serieus worden genomen, terwijl de focus alsnog vaak gelegd wordt op het zijn van vrouw, waarbij vaak ook gefocust wordt op de kleding van de politica. Jamieson (1995) spreekt van een ‘*double bind*’ in de politiek, die vergelijkbaar is met de tegenstrijdigheid van de *sporting body* en *social body* (zie paragraaf 3.2). De *double bind* refereert naar het idee dat vrouwen tussen twee soorten gedragingen zitten, namelijk de keuze tussen er vrouwelijk uit zien of er competent uitzien. De keuze om zich stereotypisch vrouwelijk te kleden, zorgt er ervoor dat ze als indringer wordt gemarkeerd. Voor de politiek gelden kledingnormen die gemaakt zijn voor mannen, in de vorm van een maatpak (Jamieson, 1995). In haar onderzoek concludeerde Jansens (2019) dat vrouwelijke politica’s in het Australische parlement bekritiseerd worden zodra zij van die norm afweken en vrouwelijkheid toonden in hun kleding door middel van felle kleuren of het laten zien van vrouwelijke vormen. Jansens verklaart hoe mode en kleding gender definieert en zichtbaar maakt, waardoor het een belangrijk onderdeel is om seksisme te bestuderen. Ze haalt hierbij de theorie van Foucault aan, hoe macht wordt uitgeoefend op lichamen. Dit is zichtbaar in hoe de kleding van politica’s publiekelijk in de media worden bekritiseerd en hoe deze vormen van kritiek functioneren als een vorm van sociale controle: alles wat afwijkt van de norm wordt belicht, waardoor vrouwen zich eerder zullen aanpassen (Jansens, 2019). Het zijn van vrouw wordt hiermee gereguleerd en gedisciplineerd, en dit zorgt voor een gendering van het vrouwelijk lichaam.

3.2. Social body vs. sporting body

In meerdere onderzoeken naar sport en sportkleding voor vrouwen komt een soortgelijke tegenstelling aan bod: daar waar sport voor mannen past binnen de norm van het ideale mannenlichaam, zit er een verschil tussen het ideale vrouwenlichaam – de ‘*social body*’ – aan de ene kant en het ideale sportlichaam – de ‘*sporting body*’ – aan de andere kant (e.a. Beaver, 2016; Bennet *et al.* 2017; Krane *et al.* 2004; Steinfeldt *et al.*, 2013). Het ideale vrouwenlichaam wordt gezien als slank, strak en tegelijkertijd *curvy*, terwijl een sportief en gespierd lichaam wordt geassocieerd met het mannelijk ideaal en dus voor een vrouw als minder mooi wordt gezien (Steinfeldt *et al.* 2013). Russell (2004) vond, in een onderzoek met Britse rugby, cricket en netball speelsters, spanning tussen de *sporting body* en de *social body*. Ze omschrijft hoe participanten in een sportomgeving tevreden zijn met hun lichaam, omdat het positief geassocieerd wordt als tool om succesvol te zijn in sport. Zij zag dat het zelfbeeld van vrouwen minder werd als ze in een andere, sociale omgeving plaatsnamen. Het zelfbeeld van vrouwen veranderde buiten de sport, omdat ze het gevoel hadden dat ze moesten voldoen aan een algemeen geaccepteerde norm van het ideale (heteroseksuele) vrouwenlichaam (Russell, 2004). In de studie van Krane (2004) gaven de respondenten die onthullende kleding droegen aan dat zij zich oncomfortabel en geseksualiseerd voelden in hun kleding, omdat hun lichaam hiermee erg zichtbaar was en ze veel ongewenste aandacht kregen van mannen. Volgens Krane kunnen deze twee identiteiten, vrouw en sporter, niet los gezien worden. Dit komt de ongewenste aandacht een herinnering is aan het feit dat zij vrouw zijn en daarbij onderworpen worden aan de *male gaze* (Krane, 2004). Er is meer onderzoek gedaan naar de rol van sport in het zelfbeeld van vrouwen (e.a. Bennet, Scarlet, Clarke en Crocker 2017; Feather, Ford & Herr, 1996; Steinfeldt, Zakrajsek, Bodey, Middendorf & Martin, 2013). Zo trokken Bennet *et al.* (2017) dezelfde conclusie als Russell (2004) in een onderzoek naar de relatie tussen zelfbeeld en de identiteit van basketbalspeelsters. Over het algemeen waren zij tevreden over hun lichaam, zeker in een atletische context, maar ook zij voelden een sterke drang om in sociale context hun lichaam minder sportief voor te doen en dit te compenseren door zich vrouwelijk te kleden (Bennet *et al.* 2017). Steinfeldt *et al.* (2013) voegt daaraan toe dat niet alleen het verschil tussen de *social* en *sporting body* zorgde voor een verslechterd lichaamsbeeld, ook de onthullende uniforms van volleybalspeelsters speelden hierin een belangrijke rol. Participanten gaven aan zich onprettig te voelen en veel tijd kwijt te zijn aan het corrigeren van hun spandex broekje. Door de jaren heen ‘raakten ze gewend’ dat het broekje zo kort

was. Het corrigeren van hun uniform hinderde de sporters naar eigen zeggen bij het leveren van sportieve prestaties (Steinfeldt *et al.* 2013). Om de *sporting body* in een sportomgeving te compenseren, ontstaat er een ‘female athlete paradox’: vrouwen passen hun kleding aan, dragen make-up of strikjes in hun haar tijdens het sporten om hun vrouwelijkheid te benadrukken, en/of ze kiezen ervoor om buiten de sport een extra nadruk te leggen op hun vrouwelijk uiterlijk (e.a. Krane *et al.*, 2004; Steinfeldt *et al.* 2013).

3.3. Focus op lichaam, kleding en seksualisering

3.3.1. Seksualisering

Commercialisering heeft een sterke invloed gehad op sportkleding. Zo begon in de jaren 30 het seksualiseren van de vrouwensport (Cahn, 1993). Naar mate sport meer kijkers trok en een verdienmodel werd, was het trekken van kijkers een belangrijk onderdeel van de sport. Aanleiding hiervoor was dat er kaartjes verkochten konden worden voor sportwedstrijden en wedstrijden op televisie werden uitgezonden. Sponsors van populaire sporten ontdekten al in de jaren 30 dat het neerzetten van de vrouwelijke atleet als seksueel aantrekkelijk meer publiek trok en dat het de angst dat vrouwen hun vrouwelijkheid zouden verliezen wegnam (Cahn, 1993). In de sport worden vrouwen op deze manier geseksualiseerd voor de ‘*male gaze*’: om mannelijke supporters te trekken, worden vrouwen neergezet als een mooie verschijning voor heteroseksueel verlangen, in plaats van als een waardig atleet. Veelal wordt beargumenteerd dat ‘*sex sells*’, en wordt deze strategie veelvuldig ingezet. Zo laat het voorbeeld van de World Badminton Federation (zie paragraaf 1.2) zien hoe vrouwen nog altijd geseksualiseerd worden, maar ook in andere sporten zijn voorbeelden te noemen. Tjonndal (2019) onderzocht gelijkheid tussen gender aan de hand van de introductie van vrouwen in het boksen tijdens de Olympische Spelen van 2012 en wat voor gevolgen dit heeft gehad voor de acceptatie en erkenning in elite boxing. Daarbij liet ze zien hoe de vrouwelijke bokkers geseksualiseerd werden doordat zij door de AIBA verplicht werden om rokjes te dragen om de sporters vrouwelijker te maken en hoe dit vooral liet zien hoe weinig keuzevrijheid de vrouwen hadden. Het laat zien hoe organisaties zoals de AIBA een grote rol spelen in de sociale inclusie en innovatie van een sport (Tjonndal, 2019). Het is ook normaler geworden dat vrouwen zelf door middel van hun kledingkeuze bijdragen aan hun *seks appeal*. In magazines en op sociale media, ook hun eigen sociale media, worden sportende vrouwen geportretteerd op een wijze die focust op het vrouwelijk lichaam. Het is niet ongewoon dat een vrouw haar lichaam zelf op seksuele wijze portretteert, omdat het haar zowel bekendheid als geld kan opleveren (Smoot, 2017).

Verschillende onderzoeken laten zien hoe het seksualiseren van sporters er juist voor zorgt dat zij als minder atletisch worden gezien (e.g. Angelini, 2008; Daniels, 2012; Fink, 2010; Knight & Giuliano, 2001). Daniels (2012) legde verschillende foto’s van sportende vrouwen voor aan haar respondenten en vroeg hen de sporters te beoordelen. Men omschreef de sporters in atletische foto’s als getalenteerd en bekwaam, terwijl ze sporters die op geseksualiseerde wijze waren afgebeeld bestempelden als minderwaardig en een lager atletisch vermogen toekenden (Daniels, 2012). Dit geldt echter niet alleen voor vrouwen. Fink (2010) liet in een experimenteel onderzoek haar respondenten foto’s zien van sportende man en vrouw. De sporters werden getoond op het veld, en in geseksualiseerde foto’s buiten het veld. Respondenten aan wie geseksualiseerde foto’s gepresenteerd werd, beoordeelden de sporters lager op atletisch vermogen en respect voor hun prestaties dan hoe hun collega-respondenten de atletische foto’s beoordeelden (Fink, 2010). Oftewel, dergelijke afbeeldingen zorgen ervoor dat goede sportvrouwen minder gewaardeerd worden om hun atletische kwaliteiten en meer geseksualiseerd worden. Het ondermijnt de percepties van het atletisch vermogen van deze sporters.

3.3.2. Pretty and powerful

In de media worden sportende vrouwen atleten minder vaak en veelvuldig anders geportretteerd en gewaardeerd in de media dan sportende mannen. Kane (2011) beschrijft verschillende studies uit de afgelopen decennia, deze studies laten zien dat verschillende media systematisch focussen op het

atletisch vermogen van mannen en gelijktijdig geseksualiseerde afbeeldingen van vrouwen laten zien. Bij sportende vrouwen wordt de nadruk gelegd op hun vrouwelijkheid of heteroseksualiteit/*seks appeal* in plaats van atletisch vermogen (Fink, 2015; Kane 2011). Sportende vrouwen zijn daarmee eerst ‘vrouw’, en pas daarna ‘atleet’. Tegelijkertijd zijn er ook onderzoekers die aangeven dat ze een verandering zien in het medialandschap waarbij vrouwen niet langer als *pretty ór powerful*, maar steeds meer als *pretty ánd powerful* neer worden gezet (Bruce, Hovden en Markula, 2010; Beaver, 2016). In een contentanalyse bestudeerden Bruce *et al.* (2010) sportmedia uit verschillende landen en concludeerden dat gemiddeld slechts een klein percentage van de gedrukte en televisiemedia gaat over vrouwensport. In periodes rondom de Olympische Spelen of tennis Grand Slams lopen deze cijfers licht op (Bruce *et al.*, 2010). Sportende vrouwen zijn dus minder zichtbaar in de media, maar daarbij ontdekte Bruce *et al.* (2010) dat vrouwen steeds vaker toonden dat ze vrouwelijk en atletisch tegelijkertijd konden zijn, dus *pretty ánd powerful*.

Beaver (2016) kwam tot een soortgelijke conclusie in zijn onderzoek naar de ervaringen binnen de rollerderby. Een belangrijk onderwerp in zijn onderzoek is de rol van sportkleding. Hij beargumenteerde dat sportkleding zowel bekrachtigend als onderdrukkend kan zijn (Beaver, 2016). Rollerderby is een full-contactsport die alleen door vrouwen wordt gedaan en zou gemakkelijk als niet-vrouwelijk gecodeerd kunnen worden. De vrouwelijke kleding speelt voor veel roller derby vrouwen een belangrijke rol. “*By combining sexualized feminine uniforms with a full-contact sport, roller girls reject the notion that athleticism and toughness are masculine traits*” (Beaver, 2016, p. 651). De deelnemers in het onderzoek vertellen hoe ze hun vrouwelijke kleding als een speelse en plezierige uiting van hun seksuele keuzevrijheid zien. Daarbij geven de vrouwen wel aan dat het ook onprettige gevolgen met zich meebrengt zoals ongewenste aandacht van mannelijke fans. Beaver concludeert dat het belangrijk is dat de roller girls zelf zeggenschap blijven houden over de kleding die zij dragen (Beaver, 2016).

Uit bovenstaande onderzoeken blijkt dat vrouwen het liefst *pretty ánd powerful* willen zijn. Daarbij kiezen sommige vrouwen ervoor om geseksualiseerde kleding te dragen. Een belangrijke kanttekening hierbij is wel dat zij zelf willen kiezen welke kleding ze dragen én daarbij niet worden lastiggevallen door ongewenste aandacht.

4. Onderzoeksmethoden

Dit hoofdstuk biedt nadere informatie over hoe de empirische data is verzameld en geanalyseerd. Zo worden het proces en de daarin gemaakte keuzes nader toegelicht, wordt een omschrijving gegeven van de respondenten en ten slotte wordt er aandacht besteed aan de betrouwbaarheid en validiteit van dit onderzoek en de positie van de onderzoeker.

4.1. Onderzoeksperspectief

Om de centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek te beantwoorden is voor een kwalitatief onderzoek gekozen. Kwalitatief onderzoek geeft de onderzoeker de mogelijkheid om betekenissen, motivaties, beelden, meningen, opvattingen en gevoelens te achterhalen die de respondenten hebben over gender en sportkleding (Edward & Skinner, 2009).

Het onderzoeksperspectief bepaalt de relatie tussen de onderzoeker en het onderzoek. Dit onderzoek werkt vanuit een sociaal constructivistische invalshoek, die ervan uitgaat dat er niet één objectieve werkelijkheid bestaat. De werkelijkheid wordt sociaal geconstrueerd en gecreëerd door betekenisgevers. Bovendien is het tijd- en context gebonden, hierdoor kunnen betekenissen van persoon tot persoon verschillen (Edward & Skinner, 2009). In dit onderzoek wordt gekeken naar betekenissen die worden gegeven aan het sociale construct gender, en hoe hier in sportkleding betekenis aan gegeven wordt.

4.2. Dataverzamelmethode

Er is op verschillende manieren data verzameld. Nadat er een uitvoerige literatuurstudie is gedaan (zie vorige hoofdstuk) heeft er een documentenanalyse plaatsgevonden bij verschillende sportbonden en hier is ook informatie ingewonnen over kledingvoorschriften en kledingnormen binnen de desbetreffende sport. Ten slotte zijn er 14 semigestructureerde diepte-interviews uitgevoerd met sporters aan de hand van de foto-elicitiemethode. De stappen die gevolgd zijn worden hieronder uitgewerkt.

4.2.1. Documentenanalyse en contact sportbonden

Om te achterhalen welke verschillende kledingvoorschriften en kledingnormen in de (top)sport worden gehanteerd voor teamsporten is er informatie ingewonnen bij de zes grootste Nederlandse teamsportbonden: KNHB, KNKV, KNVB, NBB, NeVoBo en NHV (NOC*NSF, 2020). Zo is er allereerst een documentanalyse (bijlage 1a) uitgevoerd van de wedstrijdreglementen op het onderwerp kleding bij deze sportbonden. De reglementen zijn via de websites van de verschillende sportbonden verkregen. Op basis van de documenten is een vijftal vragen opgesteld met onder meer de volgende thema's: voorschriften; normen; verschillen mannen en vrouwen; en wie de voorschriften/normen bepaald. De vragen (terug te vinden in bijlage 1b) zijn vervolgens voorgelegd aan de zes sportbonden. Drie van deze sporten zijn voor dit onderzoek geselecteerd om nader te onderzoeken, en van deze sporten zijn respondenten benaderd (zie paragraaf 4.2.2.). De vragen zijn per mail of telefonisch door de sportbonden beantwoord. Ook is er telefonisch gesproken met een kledingleverancier van sportkleding voor teamsporten om informatie in te winnen over de trends van de afgelopen 20 jaar.

4.2.2. Semigestructureerd interviews

Er is gekozen voor semigestructureerde interviews. Deze vorm van interviews geeft de mogelijkheid om door te vragen op de antwoorden die de respondenten geven. De topiclijst vormt hierbij een belangrijke basis. Deze topiclijst is opgesteld aan de hand van de onderzoeksvragen, het theoretisch kader en de literatuur, en is terug te vinden in bijlage 2. Deze vorm van interviews biedt ruimte voor zowel de respondent als voor de onderzoeker om andere onderwerpen of ideeën aan te halen. Edward en Skinner

(2009) stellen dat semigestructureerde interviews zeer geschikt zijn voor de interpretatieve benadering, omdat dit de onderzoeker aan de hand van de topiclijst de controle behoudt, de mogelijkheid heeft tot doorvragen en de respondent veelal aan het woord is.

Gezien de grote hoeveelheid verschillende sporten en mogelijke sportkleding, is ervoor gekozen om in dit onderzoek te focussen op drie verschillende teamsporten. Er is bewust gekozen voor drie teamsporten, omdat uniformiteit bij teamsporten een belangrijk onderdeel is van de keuze in sportkleding, wat de vergelijking interessanter maakt. Daarbij is er een keuze gemaakt voor drie sporten met uiteenlopende normen in sportkleding: namelijk hockey, volleybal en basketbal.

4.2.3. Foto-elicitiemethode

In dit onderzoek wordt tijdens de interviews gebruik gemaakt van de foto-elicitiemethode. Dit is een kwalitatieve onderzoeksmethode waarbij er foto's worden gebruikt om uitspraken en verhalen van respondenten te verkrijgen. Deze methode werd voor het gebruikt door John Collier. Door het gebruik van foto's ontdekte Collier dat respondenten tot langer durende en uitgebreidere antwoorden kwamen. Ieder individu reageert vanuit zijn of haar eigen achtergrond op wat zij te zien krijgen, en reacties kunnen daarbij uiteenlopend zijn (Edelaar, 1994). De interviews kunnen gebaseerd zijn op drie soorten foto's: bestaande foto's; foto's gemaakt door onderzoeker; of foto's gemaakt/gekozen door de respondenten (Edelaar, 1994). Door middel van deze foto-elicitiemethode poogt dit onderzoek te achterhalen welke betekenis mensen geven aan gender en sportkleding. Een foto laat een werkelijkheid zien, en de respondenten geven hier betekenis aan (Edelaar, 1994). In dit onderzoek is ervoor gekozen om gebruik te maken foto's meegenomen zijn door respondenten. Daarnaast heeft de onderzoeker enkele bestaande foto's nauwkeurig uitgezocht en aan de respondenten getoond en om een reactie gevraagd. Door verschillende foto's voor te leggen, heeft de onderzoeker ernaar gestreefd om andere vraagstukken aan het licht te brengen. Hieronder wordt dit kort toegelicht, in bijlage 2 staat de topiclijst waarin dit uitgebreider staat toegelicht.

De respondenten is gevraagd om twee foto's mee te nemen: één van een vrouw en één van een man waarop typische sportkleding voor hun desbetreffende sport gedragen wordt. De focus bij deze foto's lag op het beeld wat de respondenten zelf hebben van de sportkleding van hun sport en welke betekenis zij hieraan geven. Daarnaast zijn hun ervaringen met sportkleding en hun kennis van voorschriften/normen binnen de sport bevestigd. Vervolgens zijn de respondenten bevestigd over waarom ze betreffende foto gekozen hebben en wat ze van de kleding vonden in termen van gender. De foto's van de respondenten zijn terug te vinden in bijlage 4.

Daarna zijn bestaande foto's van sportkleding van basketballers, volleyballers en hockeyers getoond die de sportkleding weergeven van de afgelopen 100 jaar. Dit geeft een duidelijk beeld van de ontwikkelingen van de afgelopen jaren. De foto's zijn gekozen aan de hand van de meest voorkomende kleding van de periodes. Zo is er een verzameling gemaakt van foto's en gekeken naar het verloop in kleding per sport. Daarom verschillen de jaartallen per sport. In bijlage 3a tot en met c staan de foto's van hockey, basketbal en volleybal. Eerst zijn enkel de foto's van de eigen sport van de respondent voorgelegd en bevestigd wat hen opvalt, specifiek gericht op verschillen en overeenkomsten door de tijd heen en verschillen en overeenkomsten tussen mannen en vrouwen. Daarna zijn ook de foto's van de andere sporten voorgelegd met hetzelfde vraagstuk. Daarbij werd de focus gelegd op wat de respondenten vonden van de verschillen in gender tussen de drie sporten.

Ten slotte zijn er foto's voorgelegd die een kledingvoorschriftdiscussie (Noorse Beachhandbalteam zomer 2021) en een kledingnormdiscussie (Duitse turnteam in 2021) laten zien. Deze twee situaties zijn bewust naast elkaar neergelegd omdat beide gevallen veel media-aandacht kregen waarbij het bij de Noorse beachhandbalsters ging om officiële voorschriften, en bij het Duitse turnteam ophef over afwijken van de kledingnorm. Over zowel kledingvoorschriften als -normen zijn door de jaren heen

discussies ontstaan en met het tonen van deze foto's streeft de onderzoeker ernaar om te achterhalen of er andere betekenissen werden gegeven aan deze gevallen. De foto's zijn terug te vinden in bijlage 3d.

4.3. Respondenten

	LEEFTIJD	SPEELT BIJ	SPORT	DUUR INTERVIEW
Respondent 1	26	Dames	Hockey	48 minuten
Respondent 2	25	Dames	Volleybal	55 minuten
Respondent 3	22	Heren	Hockey	45 minuten
Respondent 4	25	Heren	Basketbal	63 minuten
Respondent 5	26	Heren	Basketbal	51 minuten
Respondent 6	32	Dames	Basketbal/volleybal	73 minuten
Respondent 7	25	Dames	Hockey	46 minuten
Respondent 8	57	Dames	Volleybal	32 minuten
Respondent 9	23	Heren	Hockey	53 minuten
Respondent 10	18	Dames	Hockey	35 minuten
Respondent 11	23	Heren	Hockey	53 minuten
Respondent 12	53	Heren	Basketbal	59 minuten
Respondent 13	12	Dames	Basketbal	27 minuten
Respondent 14	30	Heren	Volleybal	35 minuten

Er is voor gekozen om enkel met sporters zelf in gesprek te gaan om zo een helder beeld te creëren van de ervaringen van deze sporters. Van iedere sport zijn tussen de vier en zes sporters geïnterviewd. Bij iedere sport is zowel gesproken met mensen die spelen bij de dames als bij de heren. Zeven respondenten gaven aan zich te identificeren als vrouw, zes als man en één als non-binair.

Aanvankelijk zijn respondenten geworven tussen de 20 en 30 jaar oud om zo een compleet beeld te krijgen van hoe deze generatie betekenis geeft aan gender en sportkleding. Na de eerste helft van interviews trad er verzadiging op in de antwoorden die gegeven werden door de respondenten. De onderzoeker heeft daarop besloten om ook sporters van oudere en jongere leeftijd te interviewen om te kijken naar mogelijke verschillen in opvattingen en meningen. Uit deze interviews kwamen geen grote verschillen in opvattingen en meningen. Echter brachten de gesprekken met oudere sporters een perspectief van hoe de situatie veranderd is ten opzichte van de jaren 90.

4.4. Data-analyse

De interviews zijn opgenomen en verbatim getranscribeerd. Daarna zijn de interviews in het programma NVivo gecodeerd. Het coderen is als volgt verlopen: aan de hand van de transcripten van de eerste twee interviews is er een eerste basale opzet gemaakt van de open codes. Uit deze eerste ronde van open coderen volgde codes zoals: "eigen zeggenschap"; "ongemak"; "verschillen man en vrouw"; en "heersende normen". Vervolgens zijn deze codes getoetst bij de transcripten van nog drie interviews. Hiermee ontstond de eerste volledige lijst met codes. Nadien is er gezocht naar verbanden tussen codes, dit wordt axiaal coderen genoemd. In deze fase zijn de codes gestructureerd door ze te groeperen, te categoriseren in verschillende hoofdthema's en het onderverdelen van sub codes (Boeije, 2005). Zo zijn onder anderen de codes "gewenning", "verschil M/ V" en "verschillend per sport" samengevoegd onder het thema "kledingnorm", en werd de sub code "imago sport(kleding)" toegevoegd aan de code "verschillend per sport". Ten slotte heeft het selectieve coderingsproces ervoor gezorgd dat de uitspraken te selecteren die de data en thema's het beste vertegenwoordigen (Boeije, 2005). Deze quotes zijn terug te vinden in het resultatenhoofdstuk. Alle codes zijn terug te vinden in de codeboom in bijlage 5.

4.5. Validiteit en betrouwbaarheid

Voor het waarborgen van de kwaliteit van dit onderzoek wordt hieronder aandacht besteed aan de betrouwbaarheid en validiteit volgens de criteria van Lincoln en Guba (1985, zoals beschreven in Edwards en Skinner, 2009, p.71-72): *auditability*, *credibility* en *transferability*. Als het gaat om betrouwbaarheid beschrijven Edwards en Skinner *auditability*. Een onderzoek is betrouwbaar als een andere onderzoeker de studie kan herhalen op onder ongeveer dezelfde omstandigheden als het originele onderzoek (Edwards & Skinner, 2009, p. 71). Omdat dit een kwalitatief onderzoek is waar betekenisgeving centraal staat, is het lastig om dit onderzoek precies op dezelfde wijze te herhalen. Desondanks is de *auditability* zo veel mogelijk gewaarborgd door de gedetailleerde omschrijving van de onderzoeksmethoden en de keuzes die de onderzoeker daarin heeft gemaakt. De verkregen data zijn betrouwbaar, omdat de interviews zijn opgenomen en letterlijk getranscribeerd. Bij de interviews is benadrukt dat de interviews anoniem zijn en antwoorden niet politiek correct hoeven te zijn. Daarmee heeft de onderzoeker gepoogd geen sociaal wenselijke antwoorden te krijgen. Het gebruik van een topiclijst en de beschrijving van de gevolgde stappen in de verzameling, codering en analyse van de data dragen bij aan de betrouwbaarheid van dit onderzoek. Om te zorgen voor een valide onderzoek is het belangrijk dat de resultaten geloofwaardig zijn, en dat wat de onderzoeker poogt te onderzoeken, daadwerkelijk onderzocht wordt. Edwards en Skinner (2009) halen hierbij *credibility* en *transferability* aan. *Credibility* in kwalitatief onderzoek gaat over de geloofwaardigheid en overtuigingskracht van een onderzoek (Edwards en Skinner, 2009). De *credibility* in dit onderzoek is gewaarborgd door tijdens de interviews door te vragen op de antwoorden van de respondenten en daarbij te herhalen wat de respondent zei om bevestiging te vragen. Zo is er voorkomen dat er onjuiste conclusies worden getrokken uit de uitspraken van de respondenten. *Transferability* gaat bij kwalitatief onderzoek over in welke mate de bevindingen ook in andere contexten toepasbaar zijn (Edwards en Skinner, 2009). Resultaten van dit kwalitatief onderzoek zijn niet bedoeld om te generaliseren, maar inzicht te bieden in ervaringen, meningen en betekenisgeving aan sportkleding door sporters. Daarbij heeft de onderzoeker veelvuldig gesproken met de scriptiebegeleidster van de Universiteit van Utrecht over het onderzoek, het verloop en de inhoud om zowel de betrouwbaarheid als de validiteit van het onderzoek te waarborgen.

4.6. Positie van de onderzoeker

De keuze die de onderzoeker heeft gemaakt in foto's voor de interviews is deels van invloed op de antwoorden die de respondenten hebben gegeven. Daarom is er bewust gekozen om ook de respondenten te vragen om foto's mee te nemen en zo min mogelijk sturende vragen te stellen. Verder heeft de onderzoeker bewust gekozen voor drie sporten waar zij wel bekend mee is, maar die niet haar eigen sport zijn om zo te voorkomen dat ze haar eigen ervaringen te veel zou benadrukken. De onderzoeker heeft verschil gemerkt tussen de respondenten die ze wel/niet persoonlijk kende. Zo bleek het gemakkelijker om op thema's als ongemak en onzekerheid door te vragen bij respondenten die de onderzoeker persoonlijk kende. Daarbij is de onderzoeker zich bewust van het feit dat zij een vrouw is en dit zowel positieve als negatieve effecten had op de antwoorden van de respondenten. Vrouwen leken bijvoorbeeld gemakkelijker in te gaan op onzekerheden over hun lichaam of de gedragen kledingstukken, en tegelijkertijd leken mannen terughoudender in hun onzekerheden en het geven van hun eerlijke (wellicht niet-politiek correcte antwoorden). Dit gevoel heeft de onderzoeker geprobeerd weg te nemen door bij alle respondenten te benoemen dat het gesprek anoniem is en niet-wenselijke/niet-politiekcorrecte antwoorden gewaardeerd werden zonder dat de onderzoeker daar iets van zou vinden.

5. Resultaten

In dit hoofdstuk worden eerst de uitkomsten van de documentanalyse beschreven (paragraaf 5.1.), daarna worden de resultaten uit de interviews gepresenteerd (paragraaf 5.2. t/m 5.6).

In dit resultatenhoofdstuk wordt gesproken over mannen, vrouwen of non-binaire personen, daarbij is de woordkeuze gebaseerd op de term waarmee de respondent zich identificeert. Indien het voor de resultaten een meerwaarde heeft, is er bij uitspraken aangegeven of het om een man, vrouw of non-binair persoon gaat. Dit is gedaan door middel van zij/hij/die in de begeleidende tekst of M/V/NB bij benoeming van de respondent. Met mannelijk en vrouwelijk wordt gerefereerd naar wat binair volgens het concept van *doing gender* (zie paragraaf 2.2.) wordt gezien als gedragingen die horen bij het zijn van een man of een vrouw. De binaire scheiding die de sportwereld kent, wordt in dit onderzoek naar gerefereerd door middel van dames en heren.

5.1. Kledingvoorschriften in Nederland

Verschillende teamsporten kennen verschillende kledingvoorschriften, al zijn deze veelal niet erg uitgebreid. Allereerst wordt hieronder besproken wat opvalt bij de kledingvoorschriften van teamsporten. Om de officiële kledingvoorschriften te vinden is er gekeken naar de wedstrijdreglementen van hockey, basketbal, volleybal, korfbal, voetbal en handbal.

5.1.1. Reglementen sportbonden

De onderzochte reglementen stellen allemaal dat teamleden uniforme wedstrijdkleding dienen te dragen die genoeg verschillen van de tegenstanders, waarbij de focus veelal wordt gelegd op de kleurencombinatie van de kleding. Hierbij wordt ook onderkleding zoals thermokleding genoemd. Alle zes sportbonden benoemen ook de regels omtrent het tonen van een duidelijk (rug)nummer. Verder valt op dat veiligheid vaak benoemd wordt, zoals dat sieraden niet zijn toegestaan en goede schoenen belangrijk zijn. Bij hockey, basketbal en volleybal wordt omschreven hoe het clubtenue eruitziet: “(...) clubtenue (shirt/blouse; broek/rok; kousen)” (KNHB, 2021, p. 60); “De kleding van de spelers bestaat uit een shirt, korte broek, sokken (het tenue) en sportschoenen” (NeVoBo, 2021, p. 20); “Alle spelers van een team dragen *dezelfde* kleding: dit geldt zowel voor de shirts als voor de broeken.” (NBB, 2021, p. 13). Er wordt geen onderscheid gemaakt in verplichtingen voor sportkleding voor heren of dames. Bij hockey wordt dus zowel de broek als de rok benoemd, maar nergens staat dat het verplicht is voor heren om broeken te dragen en rokjes voor dames. Ook bij voetbal en handbal wordt er geen verschil omschreven (KNVB, 2021 en NHV, 2021). Bij korfbal wordt specifiek omschreven dat “omdat het een gemengde sport is, kleine verschillen tussen heren- en dameskleding toegestaan zijn in dezelfde teamtenues” (KNKV, 2021, p. 8), maar er worden geen verplichte verschillen voorgeschreven. De verschillen tussen heren- en dameskleding komt dus niet vanuit de voorschriften vandaan.

5.1.2. Aanvullende vragen sportbonden en kledingleverancier

Op de vraag wie de kledingvoorschriften bepaalt voor wedstrijden antwoorden alle bonden dat deze voortkomen uit de internationale spelregels en voorschriften. Bij trainingen zijn clubs en spelers zelf vrij om te kiezen, waarbij wordt aangegeven dat er meestal wordt gekozen voor de kleding die lijkt op de kleding die wordt gedragen tijdens wedstrijden. Zoals eerder aangegeven, wordt nergens een officieel onderscheid gemaakt tussen heren- en dameskleding. Wel geven de bonden aan verschillen te zien in de kleding tussen heren en dames in heersende normen. Zo dragen veel dames meer gedetailleerde shirts en zien ze bij volleybal verschil tussen de mannen- en vrouwenbroeken. De KNHB en KNKV geven aan dat er een duidelijk verschil is tussen mannen en vrouwen in broeken/rokken: ze zien vrouwen weinig in broekjes spelen of mannen in rokjes (bondsmedewerkers, persoonlijke communicatie, maart 2022).

In een gesprek met een kledingleverancier kwam naar voren dat zij een trend zien in dat sportkleding binnen en buiten de sport steeds meer een fashion item wordt. Zo dragen mensen vaker sportkleding buiten het veld om, maar ook op het veld zijn er trends gaande. Twintig tot dertig jaar geleden was er al een verschil te zien in het soort broeken wat dames en heren droegen, maar voor shirts werd vaker gebruik gemaakt van één soort shirt voor zowel heren als dames, een unisex shirt. Tegenwoordig is er een duidelijk onderscheid tussen heren- en dameskleding, en is in beide gevallen een trend te zien dat kleding de afgelopen 20 jaar strakker en meer gedetailleerd is geworden (Kledingleverancier, persoonlijke communicatie, 4 maart 2022). Oftewel, verschillen tussen mannen en vrouwen komen in de kleding meer tot uitdrukking dan enkele decennia geleden.

5.2. Kledingvoorschriften en kledingnormen

Uit de documentanalyse en aanvullende vragen blijkt dus dat bonden officiële kledingvoorschriften kennen, maar dat hierbij geen onderscheid wordt gemaakt tussen heren- en dameskleding. Desalniettemin is er een verschil te zien in kleren voor heren en dames, die afkomstig zijn van heersende kledingnormen. De heersende kledingnormen die gelden tijdens trainingen zorgen ervoor dat de kleding per sport over het algemeen overall hetzelfde is, die deels toe te schrijven zijn aan kledingontwerpers en leveranciers die het aanbod leveren. Onderstaande paragraaf gaat dieper in op het verschil tussen de kledingvoorschriften en -normen zoals deze zijn besproken in de interviews met de basketballers, hockeyers en volleyballers.

5.2.1. Voorschrift of norm?

Uit de interviews blijkt dat alle respondenten bekend zijn met het feit dat men dezelfde kleur shirt dient te dragen, al wordt dit als vanzelfsprekend gezien en benoemen de respondenten dit niet als eerste antwoord als er gevraagd wordt naar de kledingvoorschriften. Verder benoemen de meeste respondenten dat er regels zijn voor rugnummers. Er is voornamelijk verwarring over het verschil tussen de formele voorschriften en impliciete normen. Zo geeft respondent 1 (R1) aan dat iedereen bij hockey hetzelfde (een rokje) draagt, maar dat het eigenlijk haar wens is om een broek te dragen.

“Oké het mag dus wel [een broek aan], maar dan moet dat beter gecommuniceerd worden. Ik denk dat veel mensen dit niet weten. [...] Ik wist dus ook helemaal niet dat je als vrouw een broekje aan mag en als man een rokje. Je komt bij een vereniging waar iedereen in hetzelfde loopt.” – R1 (V)

Slechts één van de zes hockeyende respondenten (R11-NB) was volledig op de hoogte van het feit dat er geen verplichtingen zijn rondom het dragen van een rokje of broekje. Die was ermee bekend omdat er een recente reglementswijziging binnen diens eigen vereniging was geweest. De rest gaf aan te twijfelen over de verplichting van een rokje voor dames. Bij basketbal twijfelden R4, R5 en R13 of het spelen in shirts zonder mouwen verplicht is. Waarop zowel R4 als R5 reageerden dat ze het “grappig” vonden dat dit niet verplicht is, “maar iedereen toch hetzelfde draagt”. Alle basketballers waren ervan op de hoogte dat er reglementair geen onderscheid gemaakt wordt tussen heren en dameskleding voor basketbal. Bij volleybal weten de respondenten niet zeker wat de voorschriften zijn en wat de verschillen tussen heren en dames zijn, zoals R2:

“Ik ben totaal niet bekend met de voorschriften vanuit de bond, zijn die er? Ik ben wel benieuwd. Zoals ik al aangaf: ik doe gewoon aan wat anderen ook aan hebben.” – R2 (V)

Uit bovenstaande antwoorden blijkt dat deze sporters de (gender)norm volgen zoals de sport kent, en daarbij denkt men dat het moet omdat iedereen het doet. Hiermee verwarren ze de normen voor

voorschriften. Er gelden namelijk voor heren en dames geen verschillende voorschriften. Toch dragen heren en dames doorgaans verschillende kleding, dat komt door de geldende binaire kledingnormen. Kledingnormen zijn uiteindelijk dus bepalend voor wie een broek of rok draagt, waarbij het man/vrouw onderscheid benadrukt wordt in kleding. Overigens gelden er tussen sporten verschillende (gender)normen. In de komende paragrafen wordt dieper ingegaan op wat deze normen zijn, hoe hiernaar wordt gekeken door de respondenten op het gebied van mannelijkheid en vrouwelijkheid, en hoe dit door de sporters wordt ervaren.

5.3. Kledingnormen

5.3.1. Foto's typische sportkleding

In deze paragraaf wordt besproken wat door de respondenten wordt gezien als typische sportkleding voor dames en heren bij hun eigen sport aan de hand van de foto's die zijn meegenomen door de respondenten. Hierbij worden in afbeelding 1 tot en met 6 een aantal van deze foto's getoond. In bijlage 4 staan alle foto's.

Uit de foto's die zijn meegenomen door de respondenten en de daarbij gegeven omschrijvingen blijkt dat de typische damessportkleding verschilt per sport. Zo dragen hockeysters een rokje en een nauw aansluitend shirt (soms een polo), basketbalsters een lange wijde broek en een tanktop, en volleybalsters een nauw aansluitend shirt (met of zonder mouwen) en een kort strak broekje. In afbeelding 1, 3 en 5 staan foto's weergegeven die R2, R5 en R9 mee hebben genomen. Bij de heren lijkt de sportkleding van de drie sporten meer op elkaar. Bij zowel hockey als volleybal dragen heren een wijde korte broek en een T-shirt. Hockeyers dragen regelmatig een polo. Dit verschilt per vereniging vertellen de respondenten. Bij basketbal wordt het T-shirt vervangen voor een tanktop, en is de broek over het algemeen iets langer en wijder. In afbeelding 2, 4 en 6 zijn de foto's te zien die zijn meegenomen door R2, R5 en R6.

Afbeelding 1 en 2: basketbal dames en heren

Afbeelding 3 en 4: volleybal dames en heren

Afbeelding 5 en 6: hockey dames en heren

5.3.2. Vrouwen en vrouwelijkheid in sportkleding

In de interviews is bevraagd op wat voor manier respondenten sportkleding vrouwelijk dan wel mannelijk vinden. Hierbij zijn de antwoorden gebaseerd op zowel de meegenomen foto's (paragraaf 5.3.1. en bijlage 4) als de foto's van vroeger (paragraaf 5.5. en bijlage 3a t/m 3c). In onderstaande paragraaf wordt vrouwelijkheid behandeld, in de volgende paragraaf (5.3.3.) wordt mannelijkheid behandeld.

Shirts worden als vrouwelijk gezien als ze getailleerd en strak zijn en bij het onderlichaam ligt de focus op strak en kort. Het hockeyrokje wordt door alle respondenten aangemerkt als vrouwelijk, omdat een rokje symbool staat voor vrouwelijkheid. Bij het volleybalbroekje wordt ook het feit dat het kort en strak is als vrouwelijk bestempeld. De kleding van basketbaldames wordt zowel vrouwelijk als mannelijk gezien. Vooral zodra de dameskleding naast hockey- en volleybalkleding wordt gelegd, wordt basketbalkleding als mannelijk gezien. Op de vraag wat basketbalkleding mannelijker maakt dan hockey- of volleybalkleding, antwoordt R14 (M):

“Omdat het gewoon wat lomper is. Wat minder geaccentueerd. Het klinkt misschien seksistisch, maar zit gewoon niet heel strak. Dit [een damesvolleybalshirt] zit wat strakker en wat vrouwelijker. Dit [een damesbasketbalshirt] is gewoon wat lossier. Het is minder modieus bij basketbal.” – R14

“Bij een vrouwelijk shirt zie je het figuur goed. Het is nauw aansluitend, en bij de buik dus wat smaller en daaronder weer wat breder.” – R3 (M)

Vrouwelijkheid in sportkleding blijkt gefocust te zijn op strak en kort. R6 en R9 denken dat dit gevoeld wordt vanuit hoe de maatschappij denkt over vrouwelijkheid. De basketbalkleding past niet perfect binnen dat plaatje en wordt daarom als minder vrouwelijk aangemerkt.

“Ik denk dat dat [verschil tussen mannen- en vrouwensportkleding] toch wel gewoon met een met de maatschappelijke verwachting van de typisch vrouwelijke rol te maken heeft. Dat een kort strak broekje of een rokje, zoals bij volleybal en hockey, dat is natuurlijk heel vrouwelijk en meisjesachtig.” – R6 (V)

Door bepaalde verwachtingen van vrouwen en vrouwelijkheid wordt er anders gekeken naar basketbal. R6 speelt basketbal en volleybal. Ze is blij dat de verwachtingen van vrouwelijkheid bij basketbal anders

zijn, en kiest er graag voor om zich niet erg vrouwelijk te kleden in zowel vrijetijds- als sportkleding. Ze geeft daarom haar voorkeur aan basketbalkleding, omdat ze het ook niet nodig vindt dat er een groot verschil zit tussen de heren en dames. Volgens haar *“zit er geen meerwaarde aan een rokje bij hockeyen. Dat is echt gewoon nog vanuit de man gefocuste wereld zo gemaakt.”* Bij de drie hockeyende vrouwen (R1, R7 en R10) valt op dat ze verschillende meningen hebben over hun hockeyrokjes en de vrouwelijkheid die dit volgens hen van hen vraagt. R10 geeft aan nooit echt problemen te hebben gehad met hockeyrokjes. Ze denkt wel daar later anders over te denken, maar ze vindt *“een rokje gewoon wel heel mooi”*. Ze geeft daarbij aan dat ze graag draagt wat de rest draagt en dat ze uniformiteit belangrijk vindt, hierover later meer in paragraaf 5.3.4. R1 geeft aan rokjes nooit leuk te hebben gevonden terwijl ze deze wel altijd heeft gedragen en nog steeds draagt. Ze werd zich door die hockeyrokjes bewust van haar mate van vrouwelijkheid.

“Maar ik ben mij er wel bewust van geworden dat ik niet pas in het plaatje van de vrouwelijke vrouw. Ik ben niet zo vrouwelijk als mijn teamgenootjes. [...] Bij hockey wordt een bepaalde mate van vrouwelijkheid verwacht waarvan ik dacht huh hoezo moet dat?” – R1 (V)

R1 wordt geconfronteerd met de genderrol die door haar geslacht van haar wordt gevraagd en hoe ze zich ‘minder vrouwelijk’ voelt dan haar teamgenoten. Later geeft ze in haar interview aan liever in basketbalkleding te hockeyen, maar het lastig vindt om van de norm af te wijken (paragraaf 5.4 gaat verder in op afwijken van de norm). R7 geeft juist aan nooit een basketbaloutfit aan te trekken, maar wel erg in de knoop te zitten met hoe haar rokje precies eruit moet zien.

“Ik vind een beetje vrouwelijke kleding ook nog wel leuk eigenlijk. [...] Het is een hockeyrokje met zo'n broekje eronder en dat broekje rolt altijd op of het komt onder je rokje uit. Maar kijk, je wil ook niet dat je rokje heel lang is, want dat staat ook gewoon een beetje zo christelijk. Je moet een soort van balans zien in dat het broekje kort genoeg is dat hij er niet onderuit komt, maar rokje wel lang genoeg is dat hij over het broekje heen gaat. Dus het is een beetje lastig. En je wilt niet dat het dan opkruipt de hele tijd natuurlijk.” – R7 (V)

R7 geeft aan hoe de verwachtingen van vrouwelijkheid een belangrijke rol spelen. Ze denkt heel gedetailleerd na over hoe lang het rokje moet zijn en ziet dat als vrouwelijk, zoekend naar de juiste balans tussen vrouwelijkheid en comfort. R2 vertelt over hoe zij met haar volleybalteam tegen hetzelfde probleem aanloopt en zoekende is naar de juiste balans tussen vrouwelijkheid en comfort:

“Ja, toen hadden we het erover van oké eigenlijk vinden we deze broekjes niet zo fijn. Maar veel langer vinden we ook niet mooi, en kruipt misschien ook wel weer te veel omhoog. Van die fietsbroekjes bijvoorbeeld, die lengte. Dat vonden we ook niet mooi. En wij waren we ook allemaal niet echt enthousiast over. Dus uiteindelijk kwamen we toch weer bij deze broekjes uit.” – R2 (V)

In de overwegingen van deze vrouwen zoeken ze naar de representatie van vrouwelijkheid in hun kleding die tegelijkertijd op gespannen voet staat met comfort. Ze ervaren ongemak in de bestaande kledingnormen. Vrouwelijke kleding wordt gekenmerkt als strak, kort en gedetailleerd, en daarmee laat het de vormen van het vrouwelijk lichaam goed zien.

5.3.3. Mannen en mannelijkheid in sportkleding

In deze paragraaf wordt er besproken wat de respondenten hebben gezegd over mannelijkheid en herensportkleding. De kleding van verschillende sporten lijkt voor mannen veel op elkaar geven de

respondenten aan. R14 (M) vindt het “best standaard.” R2 (V) noemt het “iets meer basic” en stelt dat het “altijd wel goed is of zo”. Volgens R5 (M) verschilt kleding voor mannen weinig tussen verschillende sporten. Behalve kleine verschillen tussen basketbalkleding en de andere twee sporten, worden er geen grote benoemingswaardigheden aangewezen over hoe de kleding er in de basis uit ziet. Op vragen over mannelijkheid van kleding wordt dan ook aangegeven dat de kleding bij alle drie de sporten even mannelijk is. Zo vertelt R9 (M):

“Ik denk dat bij de heren alles wel als mannelijk wordt gezien. Ik zie dat allemaal als even mannelijk. Ik zie er niet echt verschillen in eigenlijk.” R9

Sportkleding wordt voor mannen wordt over het algemeen standaard als mannelijk gezien. Mannen lijken er niet bij stil te staan of hun kleding mannelijkheid representeert. Volgens R3 is een mannelijk shirt niet nauwsluitend, maar juist iets wijder. Als een man een strak shirt zou dragen, vindt hij “dat het shirt te klein is. Een mannelijk shirt hoort niet strak te zijn.”. Wijd(er) en lang(er) zijn de meest voorkomende termen die gebruikt worden om mannelijke kleding te omschrijven. Korte en strakke kleding, zoals een damesvolleybalbroekje wordt door de respondenten gezien als niet mannelijk. R4, R5, R9 en R14 wijzen daarbij op hoe strak het broekje zit. Het lijkt hen oncomfortabel en het laat “weinig aan de verbeelding over” (R14). Alle vier zijn zich bewust van de mogelijke zichtbaarheid van hun geslachtsdelen en vinden dit niet mannelijk, en vooral gewoonweg niet wenselijk. Terwijl het tonen van het lichaam in vrouwenkleding wel sociaal wenselijk is en als normaal wordt gezien. Bovendien wordt het dragen van een rokje voor mannen als volstrekt ondenkbaar gezien. R14 vindt de vraag of hij het ooit zou dragen raar, omdat “het gewoon een vrouwenkledingstuk is”. Alle mannen geven aan dat ze liever in een broek dan in een rok spelen. R4 geeft hiervoor de verklaring dat het voor zijn gevoel een “symbool voor vrouwelijkheid is”. Ook R8 geeft aan dat ze op zou kijken als een man in een rokje loopt:

“Als een man in een rokje zou lopen, zou ik wel denken dat is bijzonder. Maar goed, als die dat wil, dan moet dat ook kunnen.” – R8 (V)

R11 omschrijft de ophef die ontstond bij het idee dat mannen binnen diens vereniging rokjes zouden dragen:

“De grootste ophef [over reglementaire aanpassing over verplichte rokjes/broekjes] bij ons ging over het feit dat mannen rokjes mochten gaan dragen en niet over dat vrouwen broekjes mochten gaan dragen. Dat konden mensen wel begrijpen. [...] Ik denk dat mannen zich snel soort van aangetast voelen in hun mannelijkheid als ze een rokje aantrekken. En dat dat soort van bij mannen veel minder snel geaccepteerd zal worden dan bij vrouwen die een broekje aantrekken.” – R11 (NB)

Dit laat zien dat een rokje voor mannen eigenlijk ‘een aantasting van hun mannelijkheid’ is, terwijl dit omgekeerd voor vrouwen die een broekje dragen veel minder geldt. Hieruit blijkt dat vrouwelijkheid een bedreiging/aantasting is voor/van mannelijkheid, en dit komt tot uitdrukking in kleding (bv. als mannen een rokje dragen). Aan vrouwelijke mannen wordt een negatieve betekenis gegeven die mannen ervan weerhoudt om een rokje aan te trekken. Door het dragen van een wijde, lange broek en shirt als sportkleding, doet een man zijn gender op de ‘juiste’ manier. De respondenten zien dit als vanzelfsprekendheid.

5.3.4. Vergelijking mannelijke en vrouwelijke sportkleding

Zoals in de voorgaande paragrafen duidelijk is geworden, zit er verschil tussen mannelijke en vrouwelijke kleding. Daarbij zitten er grote verschillen tussen de vrouwenkleding onderling terwijl mannenkleding van de drie sporten veel op elkaar lijkt. Waarom deze verschillen er zijn, vinden de respondenten lastig te duiden. Zo vertelt R4 (M):

“Bij mannen is het verschil heel minimaal en bij vrouwen vind ik het verschil groter. Waar je bij hockey een rokje hebt, basketbal een lange broek en volleybal een korte broek. Volgens mij is er geen goede verklaring voor. Tenminste ik zou hem niet kunnen verzinnen.” – R4

Een broek komt zowel bij mannelijke als vrouwelijke kleding terug. Een broek kan neutraal en standaard zijn. Verschil in lengte of hoe strak de broek zit maakt verschil of de broek als mannelijk of vrouwelijk wordt gemarkeerd.

Mannenkleding lijkt meer gefocust op comfort en dat de kleding uitsluitend functioneel is voor het sportende lichaam. De kleding moet niet te strak zitten en geen nadruk leggen op bijvoorbeeld de zichtbaarheid van geslachtsdelen. Vrouwenkleding is daarentegen onthullend, en gericht op het zichtbaar maken van het lichaam. R3 (M) omschrijft het verschil als volgt:

“Bij een vrouwelijk shirt zie je het figuur goed. Het is nauw aansluitend, en bij de buik dus wat smaller en daaronder weer wat breder. De snijvorm voor mannen is vaak recht en wijder, dat maakt een shirt mannelijk.” – R3

Daarbij komt ook uit de interviews dat een vrouw in mannelijke kleding, zoals een vrouw die basketbalt, sociaal geaccepteerd wordt. Er wordt wel anders naar gekeken dan een vrouw in vrouwelijke kleding, maar men kijkt er niet gek van op. Tegelijkertijd wordt een man in vrouwelijke kleding, zoals een rokje of volleybalbroekje, als raar gezien.

Hierbij moet wel gezegd worden dat ook al wordt basketbalkleding voor vrouwen ook aangemerkt als mannelijk, en voor het oog lijkt de kleding hetzelfde, er toch een degelijk verschil zit tussen dames- en herenkleding in de pasvorm. Zo geeft R6 (V) aan dat de damesshirts meer getailleerd zijn, de broeken van de heren langer en de pasvorm van damesbroeken gemaakt is voor het vrouwenlichaam. Zo hebben vrouwen vaak bredere heupen, grotere billen en een smallere taille.

Op de vraag of respondenten vanwege de kledingnormen liever een andere sport zouden beoefenen, antwoordden alle mannen dat ze geen problemen hebben met de kleding van hun eigen sport. Het onderscheid tussen mannenkleding is zo minimaal dat kleding voor mannen niet snel een doorslaggevend punt zal zijn in een keuze voor een sport. Vijf van zeven vrouwen noemen een andere sport dan hun eigen sport als voorkeursport vanwege de kleding, maar geven tegelijkertijd ook aan dat ze hun sport zo leuk vinden dat kleding niet een doorslaggevende reden is om een andere sport te kiezen. R4 (M) denkt wel dat dit voor vrouwen een groter verschil maakt dan voor mannen:

“Ik zou zelf in ieder geval nooit een sport laten dan wel juist wel doen vanwege de kleding. Maar ik kan me voorstellen dat dat voor vrouwen wel anders is, want je ziet ook dat tussen de verschillende sporten de kleding voor mannen eigenlijk bijna niet verschilt. Terwijl dat voor vrouwen dan wel heel erg verschilt. Dus, ik kan me wel gewoon voorstellen dat er vrouwen zijn die volleybal bijvoorbeeld laten vanwege die hele korte broekjes.” – R4

Bij het uitkiezen van sportkleding geven veel respondenten aan dat het belangrijk is dat kleding lekker zit. Onder anderen R12 en R13 benoemen dat ze denken dat sportkleding bepalend is voor hoe fijn je je

sport vindt. De mannen in dit onderzoek noemen voornamelijk dat het belangrijk is dat de stof lekker zit, dat het functioneel is en dat ze er goed in kunnen bewegen. R12 (M) denkt dat mannen *“eigenlijk altijd wel kleding dragen die comfortabel vinden want anders wordt het vanzelf wel geregeld.”* De vrouwen benoemen dezelfde punten als de mannen, maar benoemen daarbij ook vaker dat de kleding niet moet opkruipen, het niet moet doorschijnen, dat zweetplekken niet zichtbaar en vinden de lengte van de kleding belangrijk. In de interviews en bovenstaande paragrafen komt ook duidelijk naar voren dat er een verschil zit in termen die gebruikt worden om mannelijke of vrouwelijke kleding te beschrijven. Zo wordt naar vrouwelijk verwezen door middel van onder anderen termen als: ‘strak’, ‘kort’, ‘getailleerd’, ‘nauw aansluitend’, ‘mooi’, en ‘geaccentueerd’. Tegelijkertijd worden voor mannelijke kleding termen gebruikt als: ‘wijd’, ‘lang’, ‘lomper’, ‘standaard’, ‘basic’, ‘comfortabel’. De kleding ziet er dus niet alleen anders uit, ook door middel van taal wordt andere betekenis gegeven aan mannelijke en vrouwelijke kleding.

De verschillen in sportkleding voor vrouwen laten zien hoe de normen per sport kunnen verschillen en hoe divers vrouwenkleding kan zijn. Het biedt vrouwen daarmee ook de mogelijkheid om te kiezen tussen kleding, maar daarbij komt direct een keuze voor een specifieke sport. Het lijkt nog niet mogelijk om deze verschillende vormen van kleding te dragen binnen één sport. Voor mannen is het onderscheid tussen verschillende sporten klein. Bij mannenkleding valt op dat deze eerder uniform van aard is. Daarmee wordt mannelijkheid meer benadrukt door standaardisering en uniformiteit van kleding.

5.4. Uniformiteit en afwijken van de norm

In deze paragraaf wordt dieper ingegaan op wat er gebeurt als een sporter andere kleding draagt dan zijn/haar/diens teamgenoten en wat redenen zijn voor de respondenten om dit wel of niet te doen.

Zoals eerder benoemd is uniformiteit in sportkleding belangrijk in teamsporten. Het is een voorschrift vanuit de bonden, maar ook door de respondenten wordt dit vaak genoemd als iets belangrijks in teamsport. Hierbij refereren ze aan het dragen van dezelfde kleuren in alle kledingstukken, dus ook onderkleding zoals thermokleding. Daarnaast benoemen ook veel respondenten uniformiteit in het dragen van dezelfde soort kleding, dus allemaal hetzelfde (soort) shirt en broek of rok.

“Sportkleding vind ik in teamverband erg belangrijk, want ik denk dat het toch een soort van uitstraling geeft. Van oké, je bent het team en je bent gewoon allemaal hetzelfde gekleed. Je bent samen.” – R10 (V)

“Uniformiteit kan helpen. Als je goed gekleed bent, dat geeft dat een extra gevoel van samenhang en het kan ook imponeren.” – R11 (M)

“Ja het ziet er een stuk professioneler uit. Het ziet er gewoon meer uit alsof er echt een team staat. Ik speelde toevallig zondag tegen een team en de helft had het tenue aan en andere helft gewoon een donkerblauw shirt. De helft had een zwart broekje en de andere helft een wit broekje, en allemaal andere sokken. En dat ziet er niet echt uit. Het is een zootje ongeregeld.”
– R9 (M)

Het dragen van dezelfde kleding, en de uitstraling van een team hebben, komt veelvuldig naar voren in de interviews. De respondenten vinden het belangrijk en mooi als een team uniformiteit uitstraalt tijdens wedstrijden. Geen van de respondenten geeft aan tegen het concept van uniformiteit te zijn. Ze geven juist aan dit een mooi aspect te vinden van teamsport, wat de teamspirit zelfs kan versterken. Uniformiteit tijdens trainingen maakt de respondenten minder uit. Daarbij geven ze aan dat iedereen vrij

is om te dragen wat ze willen, maar vaak wel terugzien dat sporters dezelfde soort kleren dragen tijdens de trainingen als tijdens de wedstrijden.

In de interviews kwamen meerdere voorbeelden naar voren van mensen die afweken van de norm. Zo omschrijft R6 een meisje die opviel bij de trainingen door haar kleding:

“We hadden vorig jaar een meisje bij basketbal. Zij was nieuw. Ze had een soort van volleybalbroekje aan, of kort voetbalbroekje. In ieder geval heel kort en strak. [...] Qua kleding moet iedereen het lekker zelf weten. Maar dat meisje viel wel heel erg op door haar korte broekje en haar topje. Ze droeg een soort hemdje met spaghetti bandjes en ze had vrij grote borsten. Het was wel echt heel anders dan de rest, het viel erg op. Dus daar werd wel over gesproken van: ziet ze dan niet dat anderen allemaal iets anders dragen. Zo van: hey heb je die ene al gezien?” – R6 (V)

Niet de norm van de sport volgen, levert dus opmerkingen op. Het valt op. In dit geval gaat het om een grote afwijking van de norm. De vrouw in kwestie draagt volledig andere kleding, maar er zijn nog meer voorbeelden. Meerdere respondenten geven aan wel van de norm af te willen wijken, maar dit toch niet te doen omdat ze een kleine afwijking al spannend vinden om er anders uit te zien. Zoals R1 (V) en R7 (V) die best eens een broekje zouden willen dragen bij hockey, maar er toch voor kiezen om dit niet te doen, omdat ze de rest volgen. Beide geven aan het prima te vinden als iemand anders afwijkt van de norm, maar de stap zelf zetten lijkt te groot. Deze tegenstrijdigheid is goed terug te zien in een uitspraak van R10 (V):

“Ik denk dat als ik een broekje aan heb, dat andere spelers of tegenstanders dan denken huh waarom heeft zij een broekje aan? Of onbewust denken waarom heeft zij een broekje aan? Ik heb zelf die behoefte nooit gehad. Ik denk ook gewoon omdat je als team allemaal een rokje draagt. Ik vind dat ook wel mooier. Maar als iemand uit mijn team een broekje aan zou willen, zou ik dat geen probleem vinden. Maar ik zou het zelf niet doen” – R10

Dit citaat laat goed zien hoe kledingnormen werken. Zo vindt R10 het prima als iemand anders van de norm afwijkt, maar toch maakt ze zelf liever geen afwijkende keuze en is geneigd om zich aan de meerderheid aan te passen. Als iedereen zo denkt, zal er dus ook weinig variatie optreden in kleding-/gendernormen. ‘Ik doe wat de rest ook doet’ komt veel terug in de interviews. In paragraaf 5.3.2. werd al beschreven wat voor reacties een rokje bij een man oplevert, maar toch geven alle mannen in dit onderzoek aan wel een rokje aan te trekken als iedereen in hun team of vereniging dit zou doen. *“Met wel de kanttekening, als iedereen dat doet, dan doe ik dat ook”* R4 (M). Volgen wat anderen doet maakt dus een belangrijk verschil. Zo zouden sporters wel afwijken van de norm als zij samen met hun team of vereniging iets anders aantrekken.

Ook in de media bestaat discussie over de kledingnormen en wanneer hiervan afgeweken mag worden. Zo zijn er in dit onderzoek twee voorbeelden voorgelegd aan de respondenten: de Duitse turnsters en de Noorse beachhandbalsters. In beide gevallen week een geheel team af van de norm of het voorschrift, daarmee straalde de teams zelf uniformiteit uit, maar weken zij wel af van de rest van de sport.

Het Duitse turnteam besloot een *full body suit* (afbeelding 7) te dragen in plaats van de hoog uitgesneden turnpakken. Dit leverde een publieke discussie op. Er kwamen veel reacties op,

Afbeelding 7: Duits turnteam, OS Tokio 2021

uiteenlopend van mensen die vonden dat er niks mis was met de hoog uitgesneden pakken tot mensen die het er mee eens waren dat deze verandering binnen het turnen nodig was. Toen de respondenten gevraagd werd wat zij van deze actie en de bijkomende ophef vinden, reageerden alle respondenten dat zij het goed vonden dat het team ervoor had gekozen om van de norm af te wijken door een lang pak aan te doen om een mogelijke verandering door te voeren in de sport. Zowel de mannen als de vrouwen in dit onderzoek hebben begrip voor het mogelijk ongemak wat bij een hoog uitgesneden turnpak komt kijken. R8 (V) omschrijft een turnpak als “niet functioneel bloot”:

“Ik snap dat ze geen wapperende shirts kunnen dragen die als ze op hun kop staan naar beneden gaan, dus dat het strak voor de sport fijn is. Maar hierbij zie je het lijf, je ziet de bewegingen dus waarom zou het bloot moeten zijn.” – R8

Ook bij beachhandball kan gesteld worden dat de kleding niet functioneel bloot is. Gezien de temperaturen kan beargumenteerd worden om in korte kleding te spelen, maar vergeleken met de kleding van de heren (afbeelding 8) is het raar dat de vrouwen verplicht worden in deze kleding te spelen. De Noorse beachhandballsters weken af van deze voorschriften door langere broekjes (afbeelding 9) te dragen. Bij het voorleggen van deze situatie aan de respondenten leverde dit vergelijkbare reacties als bij het Duitse turnteam. Ook hier vonden de mannen en vrouwen in dit onderzoek het goed dat de Noren deze aanpassing in de kleding hadden gemaakt. In deze casus waren de respondenten vooral verbaasd over het kledingvoorschrift, zij omschrijven dit als seksistisch, bespottelijk en belachelijk. Volgens R4 moeten voorschriften dienen om “uniformiteit te creëren”, en niet meer dan dat.

Afbeelding 9: Noorse dames en heren (volgens voorschrift), 2020

Afbeelding 8: broeken waar Noorse dames een boete voor kregen, 2021

Afwijken van de kleding-/gendernorm zorgt volgens de respondenten voor zichtbaarheid en zelf willen ze niet graag opvallen. Iedereen geeft aan dat ze het goed vinden als iemand anders van de norm afwijkt als ze zich daar goed bij voelen, maar uit de interviews blijkt dat een individu zelf liever niet afwijkt van de norm. Wanneer een ander afwijkt wordt dit geaccepteerd, maar zelf afwijken is nog een grotere stap. Dit laatste kan vergemakkelijkt worden wanneer een afwijking van de norm niet individueel, maar gezamenlijk gedaan wordt, zoals bij de Duitse turnsters of Noorse beachhandbalsters. In deze gevallen wijkt een heel team af, en doet een individu dus ‘wat de rest doet’. Tegelijkertijd maakt dit een team zichtbaar, en is het nog altijd afwijken van wat de rest van de sport doet. De norm is met een team nog niet veranderd, maar het brengt wel een mogelijkheid tot verandering met zich mee.

5.5. Veranderingen over tijd

Om te ontdekken waar de kledingnormen voor mannen en vrouwen vandaan komen, wordt er in deze paragraaf gekeken naar veranderingen sinds de start van de 19^e eeuw. Daarvoor zijn de respondenten

foto's voorgelegd van ongeveer 1900 tot nu. Allereerst zijn de foto's van eigen sport voorgelegd, en daarna ook de foto's van de andere sporten. In deze paragraaf worden een aantal van deze foto's (afbeelding 10 t/m 13) getoond. De rest van de foto's zijn terug te vinden in bijlage 3a, 3b en 3c.

Het valt alle respondenten op dat de grootste veranderingen hebben plaatsgevonden in de hoeveelheid bedekte huid, de functionaliteit van kleding en de focus op comfort. R4 omschrijft de veranderingen functionaliteit en comfort als volgt:

Afbeelding 10: Volleybal foto B, dames 1930

“Wat me eigenlijk in zijn algemeenheid heel erg opvalt, is dat het gewoon: we zijn veel meer gaan focussen op wat comfortabel is voor mijn gevoel. Want zeker als je naar al die eerste foto's van al die sporten kijkt, dan denk je echt van: hoe kan je daar nou in gaan sporten? Dat doe je toch niet. Je gaat toch niet in een bloesje volleyballen bij B [afbeelding 10] of in een jurk bij basketbal, heel bijzonder.” – R4 (M)

Ook de verandering in stof wordt door meerdere respondenten gezien en erkend als belangrijke verandering. Dit zijn veranderingen die voor zowel de mannen als de vrouwen hetzelfde worden gezien. Daarbij wordt wel door verschillende respondenten aangegeven dat de kleding voor de mannen al eerder comfortabel lijkt. R14 (M) omschrijft de vrouwen als *“meer zoekend”* door de jaren heen met verschillende lengtes van broeken en mouwen.

Wat betreft de hoeveelheid bedekte huid valt de respondenten op dat de vrouwen bij alle drie de sporten van heel erg bedekt naar minimaal bedekt zijn gegaan. Er wordt ook gewezen op een algemene trend voor de mannen en vrouwen waarbij gedurende de tweede helft van de 20^e eeuw, de broeken steeds korter werden. Dit is volgens de respondenten bij alle drie de sporten terug te zien, en daarbij valt het veel respondenten op hoe kort de volleybalbroekjes voor de dames in de jaren waren. Deze volleybaldames droegen in de jaren 90 slechts *“eigenlijk een soort onderbroeken”* (R5).

“Nou ja sowieso, bij alle 3 sporten wordt het overal een soort van minder kleding. Met volleybal foto F [afbeelding 13] wel echt het maximum, gewoon een slip joh.” – R7 (M)

R11 vertelt in zijn interview dat basketbalsters in de jaren 90 (zie bijlage 4 respondent 11) een tijd in soortgelijke broekjes speelden als de volleydames in de jaren 90. Op de vraag of hij bewust de verandering heeft meegekregen van basketbalkleding van toen tot nu beantwoordt hij dat dit geleidelijk aan is gegaan en hij niet kan plaatsen hoe dit precies heeft plaatsgevonden. R8 (V) vertelt dat ze in de jaren 90 volleybal speelde en dat het dragen van de korte broeken toentertijd niet bevestigd werd:

Afbeelding 11: Volleybal foto C, heren 1964

Afbeelding 12: Volleybal foto G, heren 2020

“Ja want bij de training kon je zelf kiezen en bij de wedstrijden moest je het tenue aan, en dat was nou eenmaal zo kort. Daar hadden wij het verder niet echt over met het team of zo. Dat droegen we gewoon. De emancipatie was toen al wel gaande, maar echt discussie over kleding was er gewoon nog niet. Mensen spraken zich daar nog niet echt over uit zoals dat nu is. Dus het stond in mijn hoofd niet echt ter discussie. Dit was gewoon wat wij droegen. [...] Nu ik terugkijk zou ik zeggen: jeetje wat bloot [afbeelding 13]. En dat vond ik toen helemaal niet een punt.” – R8 (V)

Afbeelding 13: Volleybal foto F, dames 1990

Kleding was ook toen vanzelfsprekend, er was geen discussie over. Deze discussie is pas de laatste jaren op gang gekomen, en er is vaker commentaar op kleding dan voorheen.

Dat er bij de vrouwen een veel groter verschil is tussen 1900 en nu is niet gek, als je bekijkt wat voor kleding vrouwen droegen bij de opkomst van sport. De trend van korter en bloter is ook bij de mannen terug te zien in de jaren 70, 80 en 90. Echter zijn de vrouwen bloter geworden en gebleven ten opzichte van de mannen. De sportkleding van de dames bij volleybal en basketbal is al minder kort dan het eerder geweest is. Hockey is nu op het kortst wat het in de geschiedenis is geweest.

5.6. Zeggenschap en verandering

Een thema wat veelvuldig voorkomt in de interviews is eigen zeggenschap. Alle respondenten benoemen op een zeker moment in hun interview dat ze het belangrijk vinden dat mensen zelf mogen kiezen wat ze dragen.

“Laat mensen lekker dragen wat ze fijn vinden. Als mensen wel strak willen, laat ze dat dan lekker dragen. Dan kopen ze gewoon lekker een maatje kleiner van het shirt. Als iemand lekker maatje XL wil, ook lekker laten doen.” – R1 (V)

Toch toont dit onderzoek aan dat mensen normen volgen. De normen zijn mede gevormd door de ontwikkeling van de sporten door de geschiedenis heen en door de voorschriften. De norm schikt veelal naar de wedstrijd kleding. Deze wedstrijd kleding wordt bepaald door voorschriften vanuit de bond, en al zijn de voorschriften vrij minimaal, de rest lijkt bepaald te worden door sponsors en leveranciers. Dat wat wordt aangeboden en gevraagd wordt gedragen. Veel respondenten weten niet precies wie de wedstrijd kleding van hun vereniging bepaalt. Over het algemeen is er een kledingcommissie of bepaalt het bestuur samen met de leverancier en/of sponsor de nieuwe clubkleding. Leden hebben daar weinig zeggenschap in. Daarover vertelt R1 dat hun hockeyclubkleding in setjes worden verkocht: *“Ik zag niet echt de mogelijkheid om als vrouw een broekje te kopen.”* R7 zou graag een verandering zien bij hockey in wedstrijd kleding:

“Het [een broekje] gewoon aanbieden überhaupt als je als vrouw gaat hockeyen. Het is nu gewoon uit altijd een rokje. Dat het een optie is om als dame een broekje te dragen en dan niet zo'n lompe loze broek als mannen te zijn, maar gewoon hip kort broekje.” – R7 (V)

Tijdens trainingen zijn mensen vrij om te dragen wat ze willen, maar blijkt voornamelijk de norm te worden gevolgd, en zoals eerder aangegeven blijkt het ingewikkeld om van die gendernorm af te

stappen. Dit blijkt ook uit de antwoorden die de vrouwelijke hockey- en volleybalrespondenten (R1, R2, R7, R8 en R10) geven. Waarbij ze aangeven een ander broekje of rokje willen dragen, maar niet goed weten hoe. De basketbalvrouwen (R6 en R13) geven aan geen veranderingen te verlangen. De mannen klagen minder over het comfort en ongemak van hun kleding, en ze geven aan niet de noodzaak te zien van veranderingen in hun eigen kleding. Wel benoemen ze dat het goed zou zijn om dameskleding te veranderen, met de kanttekening dat dit afhankelijk is van wat de vrouwen zelf graag zouden willen en hen dus een vrije keuze te geven. R5 (M), zelf basketballer, denkt dat er bij basketbal voor mannen en vrouwen geen verandering nodig is, en dit ook niet snel zal gebeuren, *“tenzij het een nieuw comfort met zich meebrengt. Als het comfort of de functionaliteit vooruitgaat, denk ik wel dat de verandering door heel de sport zou kunnen.”*

Eigen zeggenschap is dus belangrijk. Het oogt alsof sporters zelf veel zeggenschap hebben. Zo zijn ze vrij om te dragen wat ze willen tijdens trainingen, maar hier spelen sociale processen mee die ervoor zorgen dat mensen zich schikken naar hoe de rest zich kleedt. Daarnaast ontbreekt er voor wedstrijden een aanbod waardoor sporters meer eigen zeggenschap hebben, zoals bij hockey een broekje bij dames of een rokje voor heren. Het aanbod zou daarmee meer zeggenschap stimuleren en mogelijke veranderingen teweegbrengen. Daarnaast speelt uniformiteit en niet af willen wijken van de norm voor individuen een grote rol wat ervoor zorgt dat veel mensen schikken naar de kledingnorm.

6. Analyse

In dit hoofdstuk worden de empirische bevindingen geanalyseerd aan de hand van het theoretisch kader en de literatuurstudie.

6.1. *Doing en undoing gender*

Dit onderzoek laat een duidelijk verschil zien tussen gender in sportkleding en hoe sportende mannen en vrouwen zich binnen deze gendernormen bewegen. Allereerst is dit terug te zien in de kleding die gedragen wordt. Het aantrekken van de sportkleding is een uiting van gender. Dit sluit aan bij het concept van *doing gender* zoals West en Zimmerman (1987) en Butler (2004) omschrijven, die stellen dat gender aangeleerd wordt en zichtbaar wordt in de manier waarop mensen zich gedragen of kleden. Vanuit de bond worden geen verschillende kledingvoorschriften gesteld die mannen en vrouwen moeten volgen. De *performance* in de vorm van bepaalde sportkleding wordt aangeleerd en heerst als norm. Deze performance kan per context verschillen, in dit geval verschilt de kledingnorm per sport. Binnen de verschillende sporten komt gender voor vrouwen op verschillende manieren tot uitdrukking: bij volleybal is het een kort broekje, bij hockey een rokje en bij basketbal wijdere kleding. Bij mannen lijkt de kleding meer op elkaar.

Mannen en vrouwen die dezelfde kleding dragen bij basketbal is een vorm van wat Butler (2004) *undoing gender* noemt. Het genderonderscheid tussen mannen en vrouwen wordt binnen deze sport weggenomen. De kleding krijgt daarbij wel eerder de stempel mannelijk dan vrouwelijk. Daarmee is het voor mannen geen afwijkende kleding, maar voor vrouwen wel. Vrouwen worden hiervoor ook bekritiseerd. Het citaat van respondent 14 (R14) in paragraaf 5.3 laat dit goed zien. R14 (M) noemt de basketbalkleding “lomper, minder geaccentueerd, lossier en minder modieus” in een vergelijking met kleding voor damesvolleybal. Het past daarmee niet volledig bij de standaard omschrijving die aan vrouwelijke kleding wordt gegeven, en dus met wat er van vrouwen wordt verwacht. De uitspraak van R6 (paragraaf 5.3.2.) over het feit dat ze het prettig vindt dat basketbalster niet zulke vrouwelijke kleding dragen, laat zien hoe iemand juist niet aan die standaard omschrijving wil voldoen en hoe haar dat thuis laat voelen binnen het basketbal.

Hockey en volleybal zijn wel voorbeelden van *doing gender* (West & Zimmerman, 1987; Butler, 2004). Er is een duidelijk verschil tussen dames- en herenkleding. Met het dragen van kleding die behoort bij het geslacht ‘*man*’ of ‘*woman*’, schikken de sporters zich naar de gedragingen die van hen verwacht worden als ‘*female*’ of ‘*male*’. De herenkleding wordt bestempeld als mannelijk en lijkt veel op elkaar. De dameskleding is kenmerkend door strak, getailleerd, en kort. In het geval van volleybal komt dit uit op een kort strak broekje, bij hockey een rokje. Beide worden gezien als erg vrouwelijk en de mannen in dit onderzoek geven aan dat deze broekjes en rokjes absoluut niet zouden dragen. Sportende vrouwen worden geacht zich vrouwelijk te kleden. Ook in de termen die gebruikt worden voor de kleding zijn de gendernormen te zien, zoals terug te lezen is in paragraaf 5.3.4.: ‘Strak’, ‘kort’, ‘mooi’, en ‘getailleerd’ voor vrouwenkleding, en termen als ‘wijder’, ‘langer’ en ‘meer basic’ voor mannenkleding. Met deze termen wordt betekenis gegeven aan mannelijke en vrouwelijke kleding. Hiermee wordt een werkelijkheid gecreëerd waar van mannen en vrouwen andere verwachtingen worden gesteld om te ‘voldoen’ aan hun gender.

6.2. Double bind en huidig invloed van de ‘male gaze’

In de literatuurstudie wordt verwezen naar de tegenstelling tussen de *sporting body* en *social body* (o.a. Beaver, 2016; Bennet *et al.* 2017; Krane *et al.* 2004; Steinfelt *et al.* 2013) waarbij vrouwen moeite hebben om deze twee ideaalbeelden (het ideale vrouwenlichaam vs. het ideale sportlichaam) te voldoen. In een onderzoek naar kleding van politica’s spreekt Jansen (2019) van een soort gelijk begrip: de *double*

bind waarbij vrouwen in hun keuze voor kleding op een spanningsveld zitten tussen er vrouwelijk of competent uitzien. Puwar (2004) noemt dit het doen van een ‘*mutually exclusive script*’. In dit onderzoek is deze tegenstelling ook terug te zien in de afweging die vrouwen maken in het kiezen van hun sportkleding, of ze wel of niet een rokje willen dragen, hoe lang dit rokje dan moet zijn, of hoe lang en strak hun broekje moet zijn. Dit blijkt sterk uit de uitspraken van R2 en R7 op pagina 26 (paragraaf paragraaf 5.3.2.). Net zoals in het onderzoek van Jansen (2019), komt in dit onderzoek naar voren hoe zichtbaar kleding van vrouwen bekritiseerd wordt, en alles wat afwijkt van de norm belicht wordt. In deze eerdere onderzoeken komen mannen niet aan bod. Dit onderzoek bevestigt dat kleding voor mannen dit onderscheid tussen *sporting* en *social body* niet ervaren en dat de mannenkleding zich voornamelijk kenmerkt door standaardisering en uniformiteit. In feite lijkt de sportkleding van mannen op elkaar, waar het de hier onderzochte sporten betreft. Dit komt overeen wat Puwar (2004) stelt over hoe mannen onzichtbaar en uniform zijn. Het is te vergelijken met kantoorkleding voor mannen, waarbij het maatpak (in elk geval de combi overhemd, colbert, broek) als standaard en uniform passend geldt. Daarnaast laat dit onderzoek zien dat het lijf van de man niet zichtbaar hoort te zijn. Zo is het accentueren van mannelijke geslachtsdelen bijvoorbeeld niet wenselijk en gebeurt dit daarom ook niet. Daar waar bij vrouwen wel een focus ligt op hun vrouwelijke vormen. Er is in dit onderzoek daarbij ook geen discussie over de sportkleding die door mannen gedragen wordt en in welke mate dit wel of niet mannelijk is.

De gendering van het vrouwelijk lichaam is zichtbaarder dan die van het mannelijk lichaam. Vrouwen worden bekritiseerd op hoe vrouwelijk ze zich vertonen. Er wordt voorkeur gegeven aan een strakke, vrouwelijke broek zoals een damesvolleybalbroekje boven een lange, wijde en dus mannelijke basketbalbroek. Daarin is de invloed van de ‘*male gaze*’ (vrouwen worden geseksualiseerd voor het trekken van mannelijke supporters) terug te zien. De respondenten in dit onderzoek vinden seksualisering niet meer van deze tijd. Dit blijkt uit de antwoorden die worden gegeven over de Duitse turnsters en Noorse beachhandbalsters (paragraaf 5.4), maar ook over hoe de respondenten aangeven dat rokjes bij hockey achterhaald zijn en volleybalbroekjes (te) kort (paragraaf 5.3.2.). Ook blijkt dit uit het feit dat de respondenten vinden dat mensen zelf moeten kunnen kiezen wat ze dragen (paragraaf 5.6) en dat kunnen kiezen waarin iemand zich prettig voelt, erg belangrijk is. Ondanks het feit dat de respondenten seksualisering niet meer van deze tijd vinden, is terug te zien hoe dit bij damessportkleding toch wel nog altijd het geval is, omdat de kleding grotendeels nog altijd gebaseerd is op wat ooit gemaakt is voor het oog van de man, voor de ‘*male gaze*’. Er vindt weliswaar geen seksualisering plaats vanuit bonden of internationale federaties om mannelijke supporters te trekken zoals in de voorbeelden van kickboksen, badminton, beachhandbal en turnen die genoemd zijn in de inleiding (paragraaf 1.1 en 1.2), in de kledingnormen is deze seksualisering wel ingebed. Het wordt gestimuleerd/geaccentueerd in de kleding die altijd is gedragen door vrouwen bij het volleybal en hockey, en hoe het aanbod vanuit commerciële partijen zoals producenten en sponsors van sportkleding daarin op dit moment geen mogelijke veranderingen aanbiedt.

De gedragen sportkleding is geïnternaliseerd. De sporters zijn er gewend aan geraakt, ook als ze zelf beseffen dat ze toch graag iets anders zouden willen dragen zoals bij meerdere hockey- en volleybaldames in dit onderzoek het geval is. Hierin is de zelfdisciplinerende volgens de theorie van Foucault (1978) terug te zien. Dit wordt in de volgende paragraaf behandeld.

6.3. (Zelf)disciplinerende in sportkleding en afwijken van de norm

Voor trainingen zijn er geen officiële kledingvoorschriften, toch draagt men soortgelijke kleding tijdens de training. Sporters schikken zich naar de norm, omdat ze ‘erbij willen horen’ of niet als abnormaal gezien willen worden. Ze disciplineren zichzelf hierin. Dit sluit aan bij de theorie van Foucault (1995). Foucault legt aan de hand van het Panopticon het begrip supersurveillance uit, en laat zien hoe gevangenen zich onder vermeende controle vanzelf gaan gedragen naar de regels. Zonder dat er

zichtbaar is of benoemd wordt dat er op een dwingende manier invloed op de sporters wordt uitgeoefend, waardoor zij zich schikken naar de regels (Foucault, 1995). De heersende discourse in de sportkleding creëert een werkelijkheid, die invloed heeft op sporters binnen de desbetreffende sport. Het streven naar uniformiteit speelt hierbij een belangrijke rol, dit blijkt uit de wens om uniformiteit zoals beschreven is in paragraaf 5.4. Men wil erbij horen en passen binnen het plaatje van de desbetreffende sport. Dit sluit aan bij hoe Puwar (2004) beschrijft wat er van mensen binnen een bepaalde ruimte gevraagd wordt. De sport is zo'n ruimte, die haar eigen normen kent. Verschillende sporten zijn ruimtes binnen deze grotere ruimte. Sporters schikken zich naar de norm en dragen de kleding die 'hoort' bij een sport. In dit onderzoek komt sterk naar voren dat mensen niet op willen vallen, en zich daarom schikken naar de norm. Volgens Puwar komt dit omdat mensen die voldoen aan de somatische norm onzichtbaar zijn en niet opvallen in een ruimte, en daarmee minder bekritiseerd worden (Puwar, 2004). Daarbij geven de sporters in dit onderzoek wel aan dat het oké is als andere mensen er anders uit zien. Ze vinden het prima als een teamgenoot een ander broekje besluit te dragen, maar zo blijkt sterk uit de resultaten dat zelf van de norm afwijken een te grote stap is, zelfs al zouden sommigen dat eigenlijk wel willen. Oftewel, de zelfdisciplinerende om zich aan te passen aan de ruimte (en te dragen wat iedereen draagt) is groot, en daarmee vermijdt men het risico dat ze aangesproken kunnen worden op ongepast (sociaal) gedrag.

Het is daarbij is niet alleen schikken naar de norm, dit onderzoek laat ook zien dat sporters gendernormen internaliseren in het dragen van sportkleding. Verschillen tussen heren- en dameskleding lijken daarin gedurende de afgelopen decennia alleen maar meer geaccentueerd te worden. Zo is het vanzelfsprekend om een basketbalbroek te dragen naar een basketbaltraining, en een hockeyrokje naar een hockeytraining van de dames. Dit voelt voor hen vaak als een vrije kledingkeuze, maar is in feite een kledingnorm waar ze aan voldoen. Deze acties worden beïnvloed door de sociale processen die meespelen, door de werkelijkheid die een sporter om zich heen ziet en eigen maakt. De uitspraak "ik doe wat de rest doet" (paragraaf 5.4) is hier een belangrijk voorbeeld van. De sporters volgen de regels en zijn daarmee in termen van Foucault volgzaam lichamen, waarmee ze bijdragen aan het recreëren van de bestaande sociale context voor anderen (Foucault, 1995; West en Zimmerman, 1987). Zo wordt er een werkelijkheid gecreëerd waarin alle hockeysters een rokje dragen. De dames schikken zich naar het dragen van een rokje en zijn daarmee ook een volgzaam lichaam die de werkelijkheid voor haar teamgenoten creëert. Als alle hockeysters zo blijven denken, zal er geen variatie optreden in de kleding-/gendernorm.

In dit onderzoek zijn verschillende voorbeelden genoemd over wat er gebeurt zodra iemand van de norm afwijkt. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de reacties die de respondenten geven over het idee van een man in een rokje, wat wordt afgekeurd omdat dit een vorm van vrouwelijkheid is (paragraaf 5.3.3.). Puwar noemt een man in een rokje een *marked body*, een *outsider*. Het ligt ver af van wat men ziet als mannelijk en wordt direct bestempeld als raar en niet kloppend. In dit onderzoek is te zien dat er een verschil zit in een man die vrouwelijkheid toont (bv. man in rokje) tegenover een vrouw die mannelijkheid (bv. vrouw in basketbalkleding) toont in kleding. Een vrouw die mannelijke uitingen heeft is meer geaccepteerd en genormaliseerd dan andersom. Dit is mogelijk te verklaren omdat de ruimte van sport mannelijk is en omdat een vrouw die zich meer beweegt naar mannelijkheid altijd al sociaal geaccepteerder is geweest. Het is al langer gebruikelijk voor vrouwen om broeken te dragen, maar nog altijd wordt er in de samenleving gekkeken naar een man een jurk.

Ook bij de Duitse turnsters kwam veel reactie toen zij besloten om tijdens het WK in 2021 een lang turnpak te dragen in plaats van het standaard hoog uitgesneden pak. De mensen in de ruimte – in dit geval: de turnwereld – waren in de war door de komst van een lang turnpak. Dit wijkt af van de kledingnorm die de turnwereld altijd heeft gekend. In plaats van te kijken naar de prestaties van de sporters, liggen ze onder een vergrootglas, worden bekritiseerd en wordt er getwijfeld aan hun capaciteiten door de kleren die de sporters dragen. In termen van Puwar (2004) wordt gesproken van *super-surveillance* (onder vergrootglas liggen) en *burden of doubt* (fundamentele twijfel aan

capaciteiten). Het geeft een verklaring waarom sporters zich schikken naar de kleding die hun teamgenoten dragen omdat zij de dreiging van super-surveillance en de burden of doubt ervaren. Tegelijkertijd kregen de Duitse turnsters ook veel positieve reacties en ook de respondenten in dit onderzoek geven aan voor deze verandering te zijn. Of nieuwe turnpak de norm in de turnwereld kan veranderen moet nog blijken.

7. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de deelvragen en daaropvolgend de centrale vraag van dit onderzoek (paragraaf 7.1). Ten slotte wordt in de discussie de kritische reflectie van dit onderzoek besproken, en worden er suggesties voor vervolgonderzoek en beleidsaanbevelingen gedaan (paragraaf 7.2).

7.1. Conclusie

7.1.1. Deelvragen

Welke kledingvoorschriften/-normen worden er in Nederland gehanteerd voor teamsporten en waar komen deze voorschriften/normen vandaan?

Kledingvoorschriften in Nederland worden grotendeels gereguleerd door sportbonden. Deze voorschriften zijn gebaseerd op internationale reglementen van de internationale sportfederaties. Per sport verschilt wat precies de voorschriften zijn, maar bij teamsporten wordt overal voorgeschreven dat teams dezelfde kleur dienen te dragen. Verder wordt gesteld dat teams (rug)nummers dienen te dragen en wordt vaak gefocust op veiligheid, zoals een verbod op sieraden.

De kledingnormen zijn per sport verschillend, maar zijn zover vindbaar niet officieel vastgelegd. Ook uit gesprekken met bonden bleek dat deze normen er zijn, maar er geen entiteit is die deze voorschrijft. De kledingnormen zijn duidelijk terug te zien in wat de sporters dragen. Zo kent hockey de norm dat er een shirt of polo wordt gedragen, en dat de heren een korte broek en de dames een rokje dragen. Bij volleybal dragen heren een shirt en een korte broek, en de dames een korte strakke broek en een shirt (met of zonder mouwen). Bij basketbal draagt iedereen een wijde korte broek en een shirt zonder mouwen. Waar deze normen precies vandaan komen is lastig vast te stellen. Op basis van dit onderzoek is te stellen dat de kledingnormen door de jaren heen zijn veranderd, afhankelijk van hoe de sport zich gedurende de 20^e eeuw heeft ontwikkeld. Deze normen zijn door de jaren heen geïnternaliseerd door de sporters. De meeste sporters disciplineren zichzelf door te schikken naar de heersende kledingnorm. Ze doen wat de rest doet, wat ze kennen van hun sport, en dit is per sport verschillend.

De kledingvoorschriften zijn dus niet per sport verschillend, en daarbij wordt ook geen onderscheid gemaakt tussen heren- en dameskleding. De verschillen tussen sporten, maar zeker ook de verschillen tussen dames en heren komen door de heersende kledingnormen die door de jaren heen gevormd zijn en die de sporters volgen. Bij de heren zijn de normen niet erg uiteenlopend. Kleding lijkt meer gefocust op comfort dan bij vrouwen, en is er sprake van een soort standaardisering sport breed. Bij de dames loopt de kleding meer uiteen: van rokje tot volleybalbroekje tot basketbalbroek. Kleding per sport verschilt veel meer van elkaar. De focus ligt meer op de mate van vrouwelijkheid, het laten zien van het vrouwenlichaam.

Hoe komt gender in verschillende sporten anders tot uitdrukking in kleding en hoe wordt dit ervaren?

Basketballers, hockeyers en volleyballers dragen verschillende sportkleding, en daarbij is ook verschil te zien in hoe de gendernormen verschillen. Zoals bij de voorschriften en normen al opviel zijn er bij dames onderling grotere verschillen tussen sportkleding dan bij de heren.

Bij basketbal lijkt geen onderscheid gemaakt te worden in kleding voor heren en dames. De pasvorm van de kleding is voor heren is wel degelijk anders dan voor dames, maar kledingstukken (broek en tanktop) zijn hetzelfde. Toeschouwers zien dezelfde outfit. Een duidelijk onderscheid in gender, in mannelijkheid of vrouwelijkheid, is er niet, en door de respondenten wordt de kleding bestempeld als mannelijk. Door de basketbalsters in dit onderzoek wordt dit als prettig ervaren. Ze voelen zich juist comfortabel in het feit dat er niet zo'n onderscheid is tussen mannelijke en vrouwelijke

kleding. Bij hockey is er wel een duidelijk verschil. Zo dragen dames rokjes en heren broeken. De shirts van de dames zijn strak en getailleerd in tegenstelling tot die van de heren, iets wat als vrouwelijk wordt gezien. Er wordt van hockeysters een bepaalde mate van vrouwelijkheid verwacht, terwijl er in dit onderzoek wordt aangegeven door respondenten dat ze zich niet helemaal thuis voelen in deze vorm van vrouwelijkheid en liever een broekje zouden dragen. De heersende kledingnorm laat dit tot op heden nog niet toe. Ook bij volleybal zijn de shirts van de dames strak en getailleerd, en bij de heren niet. Per damesteam verschilt het of er shirts met of zonder mouwen gedragen worden, heren dragen bijna altijd shirts met mouwen. De volleybalbroekjes van vrouwen zijn kort, dit wordt als erg vrouwelijk gezien. Ook hierbij wordt door vrouwen ongemak ervaren en is er wens om de mogelijkheid te hebben tot andere broeken, maar schikken zij zich naar de norm.

Volgens de respondenten passen de outfits van de heren van alle drie de sporten in het plaatje van mannelijkheid, omdat het lange en wijde kleding is, niet nauwsluitend aan het lichaam. Door geen van de mannen die bevraagd zijn is aangegeven dat ze ongemak ervaren in de kleding die volgens de kledingnorm wordt gedragen. Bij vrouwen worden weinig ongemakken aangegeven bij de shirts, en hangen de meeste ongemakken samen met te korte kleding of zichtbaarheid van huid. Zo wordt er ongemak ervaren bij het dragen van de volleybalbroeken of de hockeyrokjes, omdat de kleding omhoog kruipt of zij ervaren dat hun lichaam erg zichtbaar is. Het feit dat er bij hockey nog rokjes gedragen worden, wordt door veel van de respondenten (zowel hockeyers als niet-hockeyers) als achterhaald en ouderwets gezien. Daarnaast is er onbegrip voor de lengte van de volleybalbroekjes. Overall wordt de kanttekening bijgeplaatst dat het belangrijk is dat sporters zich prettig moet voelen in de kleding die ze dragen, en dat iedereen daarin vrij is om wel of niet een rokje te dragen, of korte of lange kleding.

Wat gebeurt er als sporters afwijken van de heersende kledingnormen?

Het aantal sporters dat kleding afwijkend van de norm draagt is in de praktijk laag. Uit dit onderzoek blijkt dat sporters zich graag schikken naar de norm. Bij de mannen in dit onderzoek komen geen aanwijsbare redenen naar voren om af te wijken van de norm. De vrouwen uit dit onderzoek volgen de normen, ondanks ervaren ongemakken zoals opkruipende of naar eigen zeggen te korte kleding. Ze schikken zich desondanks aan de genderrol die van hen verwacht wordt in hun kleding door de heersende norm.

In dit onderzoek zijn er wel een aantal voorbeelden aangehaald waarbij is afgeweken van de norm. De afwijking zorgt voor kritische opmerkingen en reacties over kleding en het maakt de sporter(s) zichtbaar en zorgt voor aandacht, zowel in positieve als in negatieve zin. Er wordt door alle respondenten vooropgesteld dat men zelf moet kunnen kiezen welke kleding ze willen dragen, waar hij/zij/die zich comfortabel in voelt, mits dit binnen uniformiteit past. Je zou verwachten dat er daarom vaker afgeweken wordt van de norm, maar dit blijkt niet het geval. Het idee dat een teamgenoot af zou willen stappen van de norm, geeft iedereen aan oké te vinden. Maar zelf zou bijna geen van de respondenten van de norm afwijken en lijken de barrières te hoog of de ongemakken niet groot genoeg. Je anders kleden dan de norm brengt zichtbaarheid met zich mee en men draagt simpelweg graag wat de rest ook draagt om niet op te vallen. Wat voor reacties er volgen op afwijken van kledingnormen, hangt mede af van wie van de norm afstapt. Dat dames afstappen van een kledingnorm die wordt gezien als 'vrouwelijk', zoals een hockeyrokje of volleybalbroekje, om een (langere) broek te dragen, wordt geaccepteerd. Ook als dit wordt gezien als meer mannelijke kleding. Zodra een man afstapt van de norm van 'mannelijke' kleding en een rok aan zou trekken, wordt dit bestempeld als zeer afwijkend en raar. Een vrouw met meer mannelijke kleding wordt in die zin eerder geaccepteerd dan een man met meer vrouwelijke kleding.

7.1.2. Antwoord op de hoofdvraag

Tot slot wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag: *Hoe komt gender tot uitdrukking in de teamsportkleding voor mannen en vrouwen, en welke betekenis wordt hieraan gegeven door sporters?*

Sportkleding heeft een belangrijke rol in de uitdrukking van gender in sport. Zo komt gender op verschillende manieren tot uitdrukking in sportkleding, afhankelijk van de sport en geslacht. Er wordt hierbij niet alleen betekenis gegeven aan de sportkleding, in de zin van hoe mannelijk en vrouwelijk bepaalde sportkleding is. Er wordt ook betekenis gegeven aan hoe sporters naar deze betekenissen handelen, oftewel hoe zij zich uiten en kleden. Ze schikken zich naar de ruimte waarin ze zich bevinden en hoe zij binnen deze ruimte worden gezien. Opvallend hierbij is dat dameskleding in de sport bijdraagt in het reconstrueren van scripts van gender, waarin vrouwen te maken hebben met een *mutually exclusive script*, terwijl dit bij mannen niet het geval is. De kledingnormen volgen heersende gendernormen en er is hierbij sprake van genderongelijkheid. Indien een sporter een man is, wordt verwacht dat hij zich kleedt zoals de rest van de mannen zich kleedt: op een mannelijke manier, en dus wijde, lange broeken en shirt. Over het algemeen gezegd wordt deze sportkleding voor basketbal, hockey en volleybal allemaal als mannelijk gezien. Het draagt vooral comfort en er wordt niet veel ongemak ervaren. Van vrouwen wordt verlangd zich binnen hun sport vrouwelijk te kleden. Vrouwelijke sportkleding wordt in dit onderzoek gekenmerkt als strak, nauwsluitend en gedetailleerd. Daarbij verschilt per sport hoe dit zich uit. Zo komt bij hockey, basketbal en volleybal het gender vrouw op een andere manier tot uitdrukking. Er is daarbij sprake van een zekere vorm van seksualisering, al wordt dit niet zo officieel vanuit een bond voorgeschreven, dit zit in de kledingnormen verwezen. Simpelweg door hoe de kleding door de jaren heen ontwikkeld is en geïnternaliseerd door sporters, maakt dat seksualisering nog altijd terug te zien in hoe vrouwen zich kleden op het sportveld. Vrouwen moeten twee scripts doen: die van vrouw en die van sporter. Daar waar de scripts van de mannen als man en sporter overeenkomstig zijn. Voor zowel de mannen als de vrouwen geldt dat zij niet zomaar afwijken van deze heersende gender-/kledingnormen. De sporters zijn zo gedisciplineerd door de *genderperformance* die hen is aangeleerd, dat zij zich schikken naar hun sport en naar hun gender. Hierin is betekenis ontstaan die de sporters geven aan sportkleding. Er is een werkelijkheid gecreëerd van sportkleding die zich schikt naar gendernormen. Het is gevormd door ervaringen uit het verleden en door de omgeving.

7.2. Discussie

7.2.1. Kritisch reflectie

Theoriegebruik

De theorieën van Foucault (1978) en Puwar (2004) hebben geholpen in dit onderzoek, aangezien het inzicht heeft geboden in het verklaren waarom en hoe mensen gedisciplineerd worden door middel van sportkleding. Met de combinatie van deze twee theorieën samen met het construct *gender* heeft dit onderzoek laten zien welke sociale processen er mee spelen en vooral waarom mensen niet van kleding- en gendernormen afwijken. Achteraf gezien was het goed geweest om nog dieper in te gaan op wat er bekend is over *doing gender* en *undoing gender*. Er is veel hierover geschreven, en daar heeft dit onderzoek slechts een deel van behandeld. Zo biedt dit construct inzicht in waarom gender iets performatiefs is, en hoe hier wel of geen verandering in mogelijk is. Om nog dieper in te kunnen gaan op het aanpassen van de norm, zou het van waarde zijn om meer in te gaan op te ideeën over *undoing gender*. Er is in de literatuur veel geschreven over hoe gender ‘ongedaan’ kan worden, en is van waarde in de zoektocht naar hoe sportkleding gendernormen bevestigt en hoe dit veranderd kan worden.

Binair onderzoek over gender

Tijdens dit onderzoek ben ik meermaals vastgelopen op hoe binair de sportwereld is: er wordt onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen. Ik heb ervoor gekozen wel deze binaire scheiding van

de sport aan te houden, omdat dit simpelweg hoe de sport is ingedeeld en omdat het helpt om complexe zaken overzichtelijker te maken zodra ze in hokjes geplaatst worden. Daarbij moet wel gezegd worden dat dit onderzoek in opzichten ook een binaire scheiding aanhoudt wat betreft mannelijk en vrouwelijk, en daarbij deze twee termen gegeneraliseerd gebruikt werden, terwijl er een grote diversiteit is aan mannelijkheid en vrouwelijkheid. Ik heb beoogd dit zo veel mogelijk ook te belichten in dit onderzoek. Butler (2004) stelt dat menselijk gedrag te veelzijdig en complex is om deze binaire scheiding van vrouwelijk en mannelijk aan te houden. Tegelijkertijd is het menselijk om in hokjes te denken en verdelen wij complexe zaken in hokjes zodat we ze beter kunnen begrijpen.

Een vrouw als onderzoeker en de focus op vrouwen

Ik heb dit onderzoeksproces zo neutraal mogelijk doorlopen. In het reflecteren op dit onderzoek besef ik wel dat het zijn van een vrouw invloed heeft gehad op mijn voorkennis in de ervaringen van vrouwen en mogelijke vooroordelen. Gedurende de interviews werd ik mij ervan bewust dat ik soms (onbewust) vragen net anders formuleerde voor mannen dan voor vrouwen: zoals bij mannen meer te bevragen hoe zij naar vrouwen kijken en minder door te vragen op hun eigen onzekerheden. Ik heb mijzelf hierin zo veel mogelijk gecorrigeerd. Zo heb ik erop gefocust iedereen dezelfde vragen te stellen en deze vragen op dezelfde manier te stellen, omdat het doel van dit onderzoek juist ook was om de mening en ervaring van de man te laten zien. Dat maakt dit onderzoek mede interessant en een toevoeging aan de literatuur. De meeste literatuur over sportkleding en de rol van sportkleding in zelfbeeld gaat namelijk alleen over de ervaringen van vrouwen. Literatuur over de ervaringen van mannen bleek lastiger te vinden, en daardoor is de literatuurstudie voornamelijk gefocust op vrouwen. Dit toont ook aan dat dit onderzoek van waarde is, aangezien het ook de ervaringen en mening van mannen bevraagt en daarmee een vergelijking gemaakt kon worden met het perspectief van vrouwen.

Foto-elicitiemethode

Het gebruik van de foto-elicitiemethode heeft zich bewezen als een zeer waardevolle methode. Vooral de vraag om de respondenten zelf foto's mee te laten nemen en hierop door te vragen gaf veel inzicht in welke betekenis respondenten geven aan sportkleding van hun eigen sport, en de rol die gender daarbij speelt. Zo kwam bij deze vragen bij veel respondenten onbegrip naar voren voor het verschil tussen mannen en vrouwen. Zoals waarom vrouwen nog 'ouderwetse' rokjes dragen bij hockey, of waarom de broekjes van volleybal zo kort zijn.

Ook foto's voorleggen die gekozen zijn door de onderzoeker heeft veel interessante antwoorden opgeleverd. Zoals de gelijkenissen die de respondenten zagen in de kleding van de mannen en de grote verschillen die zij zagen tussen de vrouwen. Echter ben ik mij gedurende het onderzoeksproces bewust geworden van het feit dat de keuzes die gemaakt zijn in de selectie van de foto's van invloed zijn op de antwoorden die de respondenten hebben gegeven. Zo hebben verschillende landen soortgelijke, maar toch afwijkende ontwikkelingen doorgemaakt. Dit onderzoek is gefocust op de Nederlandse context, al komen een deel van de oude foto's uit andere landen. Bij de herenhockeyfoto's komen allen uit Nederlandse context, de damesfoto's tot en met 1980 uit Amerikaanse context. In Nederland was hockey voor vrouwen pas later in opkomst.

Desondanks raad ik het gebruik van de foto-elicitiemethode zeker aan, met de kanttekening dat een onderzoeker zich bewust moet zijn van de invloed die diens foto's kunnen hebben op de onderzoeksresultaten. Deze methode kan van grote waarde zijn in een onderzoek, zeker als het gaat om betekenisgeving of het achterhalen van meningen en ervaringen.

7.2.2. Suggesties voor vervolgonderzoek

In dit onderzoek is er door middel van interviews achterhaald hoe sporters zelf denken over sportkleding en welke betekenis zij hieraan geven. Daaruit blijkt dat niet iedereen tevreden is over de kledingnormen,

maar dat het voor individuen lastig is om van de norm af te stappen. Ik raad aan om in vervolgonderzoek empirisch onderzoek te doen waarbij wordt gekeken wat er gebeurt als iemand van de norm afwijkt, door bijvoorbeeld te kijken naar wat voor gevolgen het lange turnpak van de Duitse turnsters heeft de op de turnwereld. In welke mate is het mogelijk om zo'n normverandering door te voeren? Daarnaast kan een casus gebruikt worden om een man een rokje te laten dragen. Dit biedt inzicht in wat voor gevolgen afwijken van de norm heeft, en biedt ingang tot het veranderen van de patronen rondom de heersende kledingnormen. Dit is belangrijk om te weten omdat uit dit onderzoek blijkt dat er behoefte is aan verandering, maar deze desondanks niet tot stand komt.

7.2.3. Beleidsaanbevelingen voor verenigingen en bonden

Op basis van de resultaten en analyse van dit onderzoek zijn een aantal beleidsaanbevelingen voor verenigingen en bonden opgesteld. Zo is het allereerst belangrijk om bewustzijn te creëren ten aanzien van kledingvoorschriften tegenover kledingnormen. Sporters zijn er veelal niet van bewust wat precies de voorschriften zijn en wat daarbij dus officieel moet, en wat verder nog meer toegestaan is zodat sporters meer ruimte voelen om te kiezen. Uit dit onderzoek is gebleken dat veel sporters de norm met de voorschriften verwarren en daardoor ervanuit gaan dat ze überhaupt niet mogen afwijken. Hierin kunnen bestuurders en sportbonden een belangrijke rol spelen.

Daarnaast is het belangrijk dat er keuzevrijheid geboden wordt in sportkleding. Uit dit onderzoek is gebleken dat er vrouwen zijn die graag andere sportkleding willen dragen, maar niet goed weten hoe of de stap te groot vinden om dit te doen zonder dat andere sporters dit doen. Daarnaast biedt het aanbod geen mogelijkheden tot andere sportkleding, zoals bij het hockeyrokje het geval is. Er is geen goed alternatief. Ik raad aan om te kijken naar kledingopties die binnen uniformiteit passen en überhaupt de mogelijkheid aan te bieden. Hierbij is het belangrijk dat men in gesprek gaat met leden over wensen. In dit onderzoek komen veel van deze wensen ook aan bod, maar voorop staat dat dit per verenigingen, per team, maar zeker per individu kan verschillen. De sportkleding per sport is al jaren vanzelfsprekend en sporters zijn gewend deze kleding te dragen. In dit onderzoek komen een aantal voorbeelden naar voren van sporters die graag andere kleding zouden willen dragen, maar daar de mogelijkheden niet toe zien. In gesprek gaan met leden over hun wensen is een mooie stap om mogelijke veranderingen door te voeren in de sportkleding. Zo kan er vervolgens bijvoorbeeld bij de verkoop van wedstrijdtenues aan vrouwen meer keuzemogelijkheden worden geboden, waarin deze voorkeuren van vrouwelijke atleten worden meegenomen. Het is belangrijk om hierbij in gesprek te gaan met commerciële partners, sponsors en bestuurders. Zij kunnen een belangrijke rol spelen in het aanbieden van andere kleding waardoor de norm kan veranderen.

Literatuurlijst

- Bartky, S.L. (1988). *Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power*. In: R. Weitz (Red.), *The Politics of Women's Bodies. Sexuality, appearance, and behavior*. (2e editie) (pp. 67–81). New York: Oxford University Press.
- Beaver, T.D. (2016). Roller derby uniforms: the pleasure and dilemmas of sexualized attire. *International Review of Sociology of Sport*, 51(6), 639-657.
- Bennett, E. V., Scarlett, L., Hurd Clarke, L., & Crocker, P. R. (2017). Negotiating (athletic) femininity: The body and identity in elite female basketball players. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 9(2), 233-246.
- Bertozi, E. (2008). “*You Play Like a Girl!*”: *Cross-Gender Competition and the Uneven Playing Field*. *Convergence*, 14(4), 473–487.
- Butler, J. (2004). *Undoing Gender*. Taylor & Francis Group.
- Cahn, S.K. (1993). *From the “Muscle Moll” to the “Butch” ballplayer*. In: R. Weitz (Red.), *The Politics of Women's Bodies. Sexuality, appearance and behavior*. (2e editie) (pp. 67–81). New York: Oxford University Press.
- Channon A., Quinney, A., Khomutova A., & Matthews C.R. (2018). *Sexualisation of the fighter's body: some reflections on women's mixed martial arts*. CNRS editions, 2018/1(16), 383-391.
- Clemente, D. (2007). Made in Miami: The Development of the Sportswear Industry in South Florida, 1900-1960. *Journal of Social History*, 41(1), 127–148.
- Criado-Perez, C. (2019). *Invisible women: exposing data bias in a world designed for men*. Chatto & Windus.
- Daniels, E. A. (2012). Sexy versus strong: What girls and women think of female athletes. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 33(2), 79–90.
- Duijst, J., & Boogaard, L. (2021, 7 augustus). Zo bloot zijn de Olympische Spelen. NOS. Geraadpleegd op 10 oktober 2021, van <https://nos.nl/op3/artikel/2392962-zo-bloot-zijn-sporters-op-de-olympische-spelen>
- Edelaar, S. (1994). *Visuele sociologie en de foto-elicitiemethode*. (SCR 4459) [Scriptie, Universiteit van Amsterdam] Geraadpleegd op 15 maart 2022, via: <https://scripties.uba.uva.nl/download?fid=607689>
- Edwards, A., & Skinner, J. (2009). *Qualitative Research in Sport Management*. Amsterdam: Elsevier.
- Fink, J. S. (2010, juni). Using athletes to advertise their sport: A comparison of male and female athletes and the notion that “sex sells”. Paper presented at the meeting of the North American Society for Sport Management, Tampa, Miami, FL.
- Fink, J. S. (2015). Female athletes, women's sport, and the sport media commercial complex: Have we really “come a long way, baby?” *Sport Management Review*, 18 (3), 331-342.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: the birth of the prison*. Second Vintage books.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Berkeley, California: University of California.
- Grossbard, J.E. (1990) *Style changes in American women's sportswear from 1881-1910*. (Publicatienr. 9103090). [Dissertatie, The Florida State University]. Geraadpleegd op 22 februari 2022, via <https://www.proquest.com/openview/36b50805251ff8278f62d8a3acfca192/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>
- How they play. (2020, 9 april). *Why are volleyball shorts so short and tight?* Geraadpleegd op 1 maart 2022, van <https://howtheyplay.com/team-sports/Why-are-Volleyball-Shorts-so-Short-and-Tight>
- Jamieson, K.H. (1995). *Beyond the Double Bind*. Oxford: Oxford University Press.

- Juggins, S. (2015, 12 april). *Changing with times: the evolution of the hockey kit*. Geraadpleegd op 1 maart 2022, van <http://www.panamhockey.org/en/news-378-changing-with-the-times-the-evolution-of>
- Kane, M. J. (2011). *Sex sells sex, not women's sports*. *Nation*, 293(7-8), 28-29.
- Kansas Historical Society. (2007). *Women's basketball uniforms*. Geraadpleegd op 1 maart 2022, van <https://www.kshs.org/kansapedia/women-s-basketball-uniform/10284#:~:text=Women%20who%20played%20in%20the,the%20length%20of%20the%20bloomers>
- Karskens, M. (1986). *Waarheid als macht: een onderzoek naar de filosofische ontwikkeling van Michel Foucault*. Nijmegen, Nederland: Te Elfder Ure.
- Kass, A. (2011). *The 20th Century of American Fashion: 1900-2000*. Connecticut: Western Connecticut State University.
- KNHB. (2021). *Bondsreglement 2021*. Geraadpleegd op 22 november 2021 en 18 maart 2022, van <https://www.knhb.nl/kenniscentrum/competities/alles-over-de-spelregels>
- KNKV. (2021). *Spelregels Korfbal 2020*. Geraadpleegd op 17 maart 2022, van <https://www.knkv.nl/app/uploads/2020/08/Spelregels-Korfbal-2020.pdf>
- Knoppers, A., & Elling, A. (2001). *Organizing masculinities and feminities: The gendered sporting body*. In: Steenbergen, J., De Knop, P., & Elling, A. (Eds.) (2001). *Values and norms in sport. Critical reflections on the position and meanings of sport in society*. Meyer & Meyer.
- KNVB. (2021). *Reglementen wedstrijden amateurvoetbal*. Geraadpleegd op 25 januari 2022, van <https://www.knvb.nl/downloads/bestand/18815/reglementen-amateurvoetbal-seizoen-2021-22>
- Krane, V., Choi, P.Y.L., Baird, S.M., Aimar, C.M., & Kauer, K.J. (2004). Living the Paradox: Female Athletes Negotiate Femininity and Muscularity. *Sex Roles*, 50(5), 315-329.
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports*. New York: Routledge.
- Humanistisch Verbond, (2022, mei). Gender gedoe. *HUMAN INC.*, lente/zomer 2022, 5-17.
- Longman, J. (2011, 26 mei). Badminton dress code for women criticized as sexist. *New York Times* Geraadpleegd op 23 november 2021, van <https://www.nytimes.com/2011/05/27/sports/badminton-dress-code-for-women-criticized-as-sexist.html>
- Markula, P., & Pringle, R. (2006). *Foucault, sport and exercise: power, knowledge and transforming the self*. Routledge.
- Martin, K.A. (1998). Becoming a gendered body: practices of preschools. In: R. Weitz (Red.), *The Politics of Women's Bodies. Sexuality, appearance, and behavior* (2e editie) (pp. 67-81). New York: Oxford University Press.
- Meikle, J. (2011, 29 mei). Badminton delays skirt only rule. *The Guardian*. Geraadpleegd op 23 november 2021, van <https://www.theguardian.com/sport/2011/may/29/badminton-delays-skirt-only-rule>
- Motmans, J., Burgwal, A., & Dierckx, M. (2020). *Het meten van genderidentiteit in kwantitatief onderzoek* [adviesnota]. Geraadpleegd op 27 januari 2022, van https://transgenderinfo.be/wp-content/uploads/Adviesnota_Motmans_Burgwal_Dierckx_2020.pdf
- NBB. (2020). *2020 officiële Basketballregels*. Geraadpleegd op 18 maart 2022, van https://d26urwx8o7j8vg.cloudfront.net/documents/FIBAOOfficialBasketballRules2020_YellowTracking_v1.1-NL.pdf
- NBB. (2021). *Wedstrijdreglement Nederlandse Basketball Bond*. Geraadpleegd op 22 november 2021 en 18 maart 2022, van https://d26urwx8o7j8vg.cloudfront.net/documents/Download_18_Wedstrijdreglement_2021-2022.pdf

- Nevobo. (2021). *Officiële spelregels volleybal: Topdivisie en lager*. Geraadpleegd op 25 januari 2022 en 18 maart 2022, van <https://www.nevobo.nl/cms/download/7231/Spelregels%202021-2022%20-%20Topdivisie%20en%20lager%20-%20mei%202021.pdf>
- NHV. (2021). *Spelregels, Nederlandse Handbal Verbond*. Geraadpleegd op 22 november 2021 en 17 maart 2022, van https://www.handbal.nl/wp-content/uploads/2019/02/Spelregels_2016_versie_1.1.pdf
- NOC*NSF. (2020). *Zo sport Nederland Trends en ontwikkelingen in sportdeelname (2013-2019)*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, via <https://nocnsf.nl/media/2908/zo-sport-nederland-nocnsf-sportonderzoek-2013-2019.pdf>
- NOS. (2021, 24 april). *Duitse turnsters in bodysuit: 'Sommige mensen kijken om andere reden naar turnen'*. Geraadpleegd op 10 oktober 2021, van <https://nos.nl/artikel/2378019-duitse-turnsters-in-bodysuit-sommige-mensen-kijken-om-andere-reden-naar-turnen>
- Reddin, D. (2021, 27 juli). German gymnastics team wears full-body suits at Olympics after Norway takes stand. *Express*. Geraadpleegd op 27 januari 2022, via <https://www.express.co.uk/life-style/style/1467908/german-womens-gymnastics-team-full-body-suits-norway-handball-bikini-tokyo-olympics>
- Rosney, D., & Pandey, M. (2021, 27 juli). Beach handball: 'It's shocking to have to pay to not play in our pants'. *BBC*. Geraadpleegd op 10 november 2021, van <https://www.bbc.com/news/uk-57940896>
- Russell, K. M. (2004). On versus off the pitch: The transiency of body satisfaction among female rugby players, cricketers, and netballers. *Sex roles*, 51(9-10), 561-574.
- Seal, B. (2017, 16 januari). When Sepp Blatter provided fashion advice to women's football. *Howler*. Geraadpleegd op 27 januari 2022, van <https://medium.com/whatahowler/when-sepp-blatter-provided-fashion-advice-to-womens-football-9780b04d7400>
- Shilling, C. (1993). *The body and social theory* (Ser. Theory, culture & society). Sage Publications.
- Skillen, F., (2012). 'It's possible to play the game marvellously and at the same time look pretty and be perfectly fit': Sport, Women and Fashion in Inter-war Britain. *Costume*, vol. 46(2).
- Steinfeldt, J. A., Zakrajsek, R. A., Bodey, K. J., Middendorf, K. G., & Martin, S. B. (2012). Role of uniforms in the body image of female college volleyball players. *The Counseling Psychologist*, 41(5), 791-819.
- Tjøndal, A. (2019). 'I don't think they realise how good we are': Innovation, inclusion and exclusion in women's Olympic boxing. *International Review for the Sociology of Sport*, 54(2), 131-150.
- Toerper, L. (2018, 18 november). *Bloomers: a short history*. Geraadpleegd op 1 maart 2022, van <https://www.grannybasketball.com/p/bloomers-a-short-history>
- Turunen, A. (2016). "It Wasn't Common for Women to Wear Trousers": Memories of Women's Dress in the 1950s. *Journal of Finnish studies*, 19(2), 30-42.
- Vandamme, U. (2021, 1 november). Internationale Handbalfederatie verandert regels: "Bikinibroekjes niet langer verplicht voor vrouwen in beachhandbal". *Business AM*. Geraadpleegd op 18 november 2021, van <https://businessam.be/internationale-handbalfederatie-verandert-regels-bikinibroekjes-niet-verplicht-2/>
- West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). *Doing gender*. *Gender and Society*, 1(2), 125-151.

Bijlages

Bijlage 1. Documentanalyse en vragen teamsportbonden

Bijlage 1a. Geanalyseerde documenten

Sportbond	Document
<i>Koninklijke Nederlandse Hockey Bond (KNHB)</i>	Bondsreglement 2021 (versie: 9 december 2021)
<i>Koninklijk Nederlands Korfbal Verbond (KNKV)</i>	Spelregels-Korfbal-2020 (versie: vanaf 1 september 2020)
<i>Koninklijke Nederlandse Voetbal Bond (KNVB)</i>	Reglement Wedstrijden Amateurvoetbal (versie: februari 2022)
<i>Nederlandse Basketball Bond (NBB)</i>	Wedstrijdreglement Nederlandse Basketball Bond (versie: 23 maart 2021) 2020 Officiële Basketballregels (versie: 1 oktober 2020)
<i>Nederlandse Volleybal Bond (NeVoBo)</i>	OFFICIËLE SPELREGELS VOLLEYBAL Topdivisie en lager (versie: mei 2021)
<i>Nederlands Handbal Verbond (NHV)</i>	Spelregels Nederlands Handbal Verbond (versie: juli 2016)

Bijlage 1b. Vragen aan sportbonden

- Wat zijn de officiële kledingvoorschriften (bij wedstrijden)? Welke regels gelden er tijdens trainingen? En welke kleding-gewoontes gelden er tijdens trainingen?
- Welke verschillen zijn er tussen mannen en vrouwen in jullie sport?
- In welke mate zijn deze (officiële) kledingvoorschriften de afgelopen tien jaar veranderd? Zo ja, waarom?
- Wie bepaalt (officiële) kledingvoorschriften?
- Welke reacties krijgen jullie zoal van sporters op de kledingvoorschriften? (Maak daarbij onderscheid tussen reacties van mannen en vrouwen)

Bijlage 2. Topiclijst

Thema	Vraag	Foto
Introductie	Bedanken voor deelname Voorstellen Doel van het onderzoek Opname en aantekeningen Mogelijkheid tot vragen stellen Dubbele vragen zijn mogelijk Anonimiteit - Je mag alles zeggen wat je wilt, ongezouten mening is goed. Hoeft niet politiek correct te zijn!	
Achtergrond-informatie	Leeftijd Geslacht/gender en hoe identificeer jij je met dit geslacht? Zit je bij een vereniging je, zo ja welke? Hoe lang al deze sport? (Basketbal, volleybal of hockey) Waarom gekozen voor deze sport?	
Typerende sportkleding (Norm sportkleding)	Waarom heb je deze foto's meegenomen? Waarom is dit specifiek mannenkleding en vrouwenkleding? Wat valt je op aan deze kleding?	Eigen foto's
Eigen ervaringen	Wat draag je zelf? Vind je het fijn/prettig? Vind je het niet fijn/minder prettig aan sportkleding? Voel je je wel eens onzeker door sportkleding? Waar let je op als je zelf sportkleding uitkiest/aantrekt? Weet je nog wat je eerste indruk was van sportkleding van jouw sport? Is beeld van kleding door de jaren heen veranderd? Zijn er wel eens momenten dat je sportkleding je verhindert bij het sporten. Of andersom, dat het je helpt? Wat vind je mannelijk, vrouwelijk dan wel neutraal aan de kleding in jouw sport? En waarom?	
Imago sport	Wat denk je dat het imago van jouw sport is? En welke rol speelt kleding daarbij?	
Opmerkingen	Krijg je wel eens opmerkingen over je sportkleding? Zo ja welke, en van wie krijg je die opmerkingen? Hoor je langs het veld/op de tribune wel eens opmerkingen over sportkleding? Of over hoe sporters eruitzien? Bij mannen en bij vrouwen?	
Voorschriften	Weet je wat de kledingvoorschriften zijn die de bond voorschrijft? Wat denk je? Heeft er verandering plaatsgevonden in kledingvoorschriften vergeleken met toen je begon met de sport?	
Clubkleding – wie bepaalt?	Wie bepalen in jullie club de clubkleding? Hoe worden spelers bij die vraag betrokken? Staat de clubkleding binnen de club wel eens ter discussie? (leg uit, tussen wie en waarover)	

	Als jij mag bepalen welke kleding er komt voor m & v, wat zou je dan aan de sportkleding veranderen? Waarom? (apart naar mannen en vrouwenkleding vragen)	
Foto's	Kijk er eens naar. Wat valt je op als je naar deze foto's kijkt?	Eigen sport
	Welke verschillen vallen je op als je naar de tijdsverschillen/periodes kijkt? En welke overeenkomsten?	
	Welke verschillen vallen je op als je naar m/v verschillen kijkt? En welke overeenkomsten?	
	Welke verschillen vallen je op als je naar de verschillen tussen de sporten kijkt? En welke overeenkomsten?	Alle drie de sporten
	Welke verschillen en overeenkomsten vallen je op tussen de mannen en vrouwen?	
	In welke mate vind je de kleding mannelijkheid/vrouwelijk?	
	Welke verschillen en overeenkomsten vallen je hier specifiek op?	G + H foto's alle sporten
	Hoe denk je dat het komt dat er verschil zit in kleding tussen verschillende sporten? Waar denk je dat dat vandaan komt? Welke mogelijke verklaring kun je verzinnen voor het verschil tussen verschillende sporten?	
	Vind je de mannenkleding over het algemeen mooier dan de vrouwensportkleding? (of andersom?) en dan doorvragen	
	Wat draag je het liefst? Als je het moet ranken: Rokje – dames hockey Los broekje – basketbal Kort broekje – dames volley Broekje – mannen hockey of volley Strak broekje + los broekje er overheen, lengte is rokje hockey	
Toeschouwer sport	Zijn er sporten waarbij je je ergert aan de sportkleding die er wordt gedragen? Welke en waar erger je je aan?	
	Erger je je alleen aan vrouwenkleding of ook aan het mannenkleding (of andersom)?	
	Welke sport zou je beoefenen als je alleen op de kleding zou afgaan? Wat vind je zo mooi of fijn aan die kleding?	
	Zijn er sporten waarbij je vindt dat de kledingvoorschriften moeten worden aangepast?	
	Wat zou je doen als je vereniging morgen zou bepalen dat dit jullie nieuwe clubkleding wordt? Stel dat je in de kleding van X moet spelen? Stel dat je in de kleding van de dames/heren/andere sporten moet spelen?	Andere sport/geslacht voorleggen, of kleding uit andere tijd
Ophef over voorschrift	Heb je de discussie rondom de Noorse beachhandbalsters meegekregen? Wat vind je van die ophef? Wat vind je ervan dat ze dat gedaan hebben?	Foto Noorse team
Ophef over norm	Heb je de discussie rondom de Duitse turnsters meegekregen? Wat vind je van die ophef? Wat vind je ervan dat ze dat gedaan hebben?	Foto Duitse turnteam
Afsluitende vraag	Wat betekent sportkleding voor jou?	

Bijlage 3. Foto's voorgelegd tijdens interviews
Bijlage 3a. Foto's hockey

Bijlage 3b. Foto's basketbal

Bijlage 3c. Foto's volleybal

Bijlage 3d. Noorse beachhandbalteam en Duitse turnsters

Noorse heren & dames in 2020, volgens voorschrift

Noorse dames in 2021, met broeken die niet voldeden aan voorschriften

Sarah Voss, WK in Basil 2021

Sarah Voss, Pauline Schaefer-Betz, Elisabeth Seitz en Kim Bu – Olympische Spelen 2021

Bijlage 4. Foto's meegenomen door respondenten

Respondent 1:

Respondent 2:

Respondent 3:

Respondent 4:

Respondent 5:

Respondent 6:

Respondent 7:

Respondent 8:

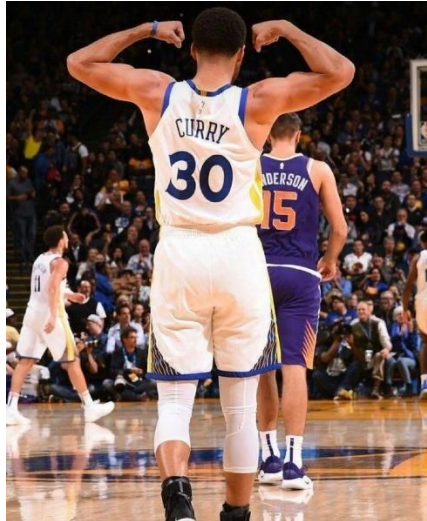
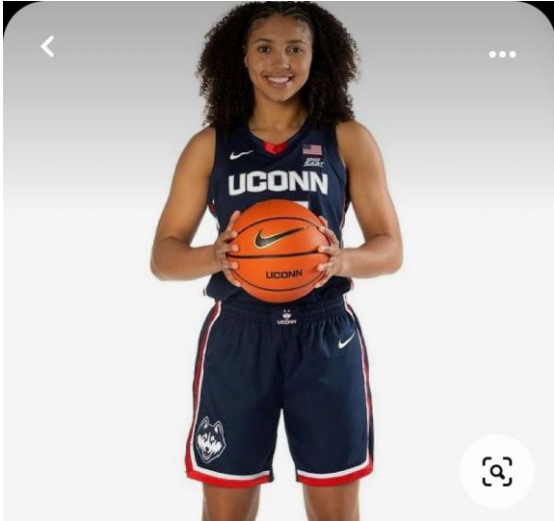
Respondent 9:

Respondent 10:

Respondent 11:

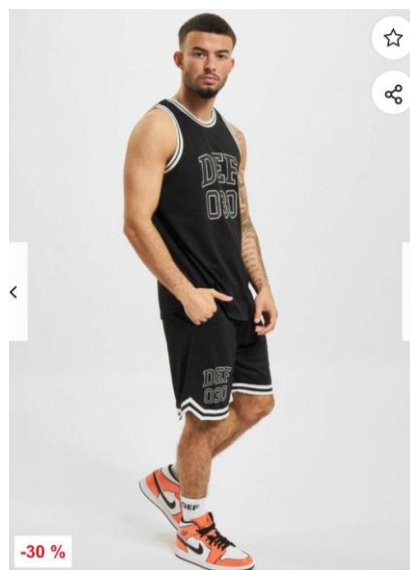
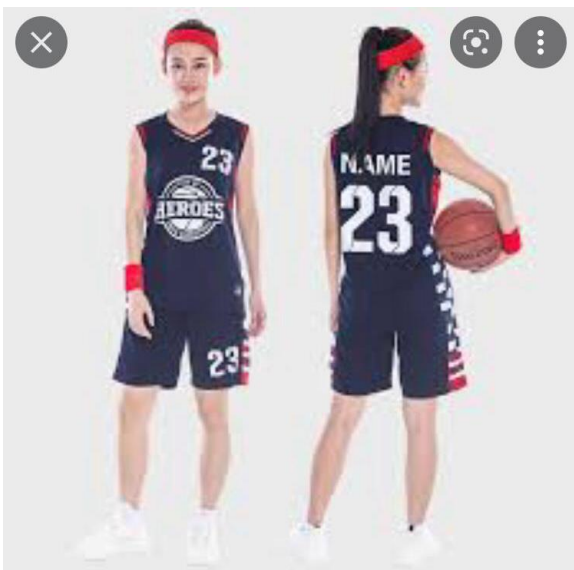

Respondent 12:

Respondent 13:

Respondent 14:

Bijlage 5. Codeboom

<i>Thema</i>	<i>Code</i>	<i>Subcode</i>
(On)gemak over sportkleding	Comfort	
	Discussie over kleding	
	Eigen vs. andermans kleding	
	Ergernis over of storen aan kleding	Eigen kleding
		Andermans kleding
	Mooie kleding	
	Onzeker over lichaam	
	Opmerkingen over kleding	Opm. binnen de sport
		Opm. vanaf buiten sport
	Zichtbaarheid en/of naaktheid	
Kledingnorm	Doen wat de rest doet	
	Gewenning	
	Mannen en mannelijke kleding	
	Vrouwen en vrouwelijke kleding	
	Verschil M / V	
	Verschillend per sport	Imago sport(kleding)
		Keuze kleding obv sport
	Verwijzing ideale M V lichaam	
Voorbeeld topsport		
Kledingvoorschriften	Voorschriften Bond	Wel/niet bekend mee
	Voorschriften club	
	Uniformiteit	
	Verwarring voorschrift of norm	
Veranderingen over tijd	Algemene veranderingen	Comfort/functionaliteit
		Bloter/naakter
	Veranderingen in mannenkleding	
	Veranderingen in vrouwenkleding	
Zeggenschap	Eigen zeggenschap	Veranderen kleding(norm)
	Trainingen vs. wedstrijden	
	Wie bepaalt (club)kleding	

Bijlage 6. Transcripten interviews

De transcripten van de interviews zijn verwerkt in een apart bijlagenboek.